

šem výboru nejsou zastoupeny a které pro jejich bohatou faktickou náplň nelze resumovat. Výbor jsme ještě doplnili kapitolou o nezávislé ženě

Dr. Jan Patočka

ÚVOD

S. de BEAUVOIR

Než jsem začala psát knihu o ženě, dlouho jsem váhala. Je to znepokojivý námět, zejména pro ženy, a není nový. Spor o feminismus stál mnoho inkoustu, nyní je již skoro uzavřen: už o tom nemluvíme. A přece se ještě mluví. A nezdá se, že by objemné zvěsty vydané za poslední století tento problém nějak zvlášť osvětlily. Ostatně je tu nějaký problém? A jaký? A jsou vůbec ženy? Teorie věčného žentství má ještě své přívržence; šeptají si: „Ony jsou i v Rusku stále ještě ženami.“ Ale jiní, dobře informovaní — a často jsou to titíž lidé — vzdychají: „Žena se ztrácí, žena je ztracena.“ Neví se už, zda jsou ještě ženy, zda stále budou, zda si to máme, nebo nemáme přát, jaké místo mají na tomto světě, jaké místo by tu měly mít. „Kde jsou ženy?“ ptal se nedávno jeden krátkodobý časopis.¹ Ale napřed: co je to žena? „Tota mulier in utero; je to děloha,“ říká jeden. Ale o jistých ženách znalci prohlašují: „To nejsou vůbec ženy“, ačkoli mají dělohu jako ostatní. Všichni se shodují v názoru, že k lidskému druhu patří samičky; ty dnes představují přibližně polovinu lidstva tak jako dřív; a přece se nám říká, že „žentství je v nebezpečí“, jsme napomínány: „Buďte ženami, zůstaňte ženami, staňte se ženami.“ Každá lidská samičí bytost není tedy nutně ženou; musí se podílet na té tajemné a ohrožené realitě, kterou je žentkost. Ale je tato vlastnost vylučována vaječníky? Nebo je připevněna na platónské nebe? Stačí šustivá sukně k tomu, aby žentkost sestoupila na zem? Ačkoli se některé ženy příčinlivě snaží být vtělená žentkost, nebyl model nikdy patentován. S oblibou bývá popisována neurčitými a měňavými termíny, které jako by byly vypůjčeny ze slovníku jasnovidek. V době

¹ Dnes už nevychází, jmenoval se *Franchise*.

sv Tomáše vypadala jako esence, která se dá definovat tak bezpečně jako uspávací schopnost máku. Ale konceptualismus je na ústupu; biologické a sociální vědy už nevěří v existenci neměnně určených entit, které by byly definovány přesně danými vlastnostmi — jako například žena, žid, černoch; považují vlastnost za sekundární reakci na určitou *situaci*. Není-li dnes už ženskost, znamená to, že nikdy neexistovala. Znamená to však také, že slovo „žena“ nemá žádný obsah? To totiž vehementně tvrdí stranici osvícenské filosofie, racionalismu, nominalismu: ženy mezi lidskými bytostmi by tedy byly pouze ty, které libovůlně označujeme slovem „žena“. Zejména Američanky si to rády představují tak, že žena jako taková „se už nekoná“; a když se nějaká zaostala ještě považuje za ženu, její přítelkyně jí radí, aby šla k psychoanalytíkovi a dala se této nutkavé představy zbavit. V kritice knihy *Modern Woman: A Lost Sex* (Moderní žena: ztracené pohlaví), ostatně dost vyzývavé, napsala Dorothy Parkerová: „Nemohu být spravedlivá ke knihám, které mluví o ženě jako o ženě... Můj názor je, že všichni, ať jsme muži nebo ženy, máme být prostě považováni za lidské bytosti.“ Ale nominalismus je poněkud krátkodeché učení; a protifeministé celkem snadno dokazují, že ženy *nejsou* muži. Jistěže žena je stejně jako muž lidská bytost; ale takové tvrzení je abstraktní. Ve skutečnosti je každá konkrétní lidská bytost vždycky v určité situaci. Odmítáme-li přívlastky jako věčné ženství, černá duše, židovská povaha, nijak tím nepopíráme, že i dnes jsou židé, černoši a ženy; toto popření neznámá pro ty, jichž se týká, osvobození, nýbrž prostě únik do nepravdivosti. Je jasné, že žádná žena si nemůže bez hloupého pokrytectví namlouvat, že je nějak vyňata z příslušnosti k svému pohlaví. Jedna známá spisovatelka před několika lety nedala svolení, aby její obraz byl uveřejněn v řadě fotografií věnovaných právě ženám spisovatelkám: chtěla být zařazena mezi muže; ale aby toho dosáhla, použila vlivu svého manžela. Ženy, které tvrdí, že jsou prostě lidmi, tj. tím co muži, dovedou se výborně dožadovat mužských ohledů a projevů úcty. Vzpomínám si také na mladou trockistku, která se na tribuně uprostřed hlučného shromáždění rozmáchla k úderu pěstí do stolu, ačkoli bylo jasné vidět její křehkost; zastírala svou ženskou slabost, proto-

že byla zamilována do jednoho soudruha, jemuž se chtěla vyrovnat. Výbojný postoj, do něhož se Američanky křečovitě nutí, jen dokazuje, že jsou hnány pocitem své ženskosti. A stačí opravdu chodit s otevřenými očima, abychom konstatovali, že lidstvo se dělí na dvě kategorie jedinců, jejichž oděv, obličej, tělo, úsměv, chůze, zájmy, zaměstnání jsou zcela zřetelně odlišné. Možná že tyto rozdíly jsou povrchní, možná že jsou určeny k zániku. Ale jisté je, že teď jsou a existují s evidencí, která bije do očí.

Jestliže tedy ženu nestačí určit její funkce samičky, jestliže také odmítáme vysvětlovat ji „věčným ženstvím“ a jestliže přitom přece připouštíme, že ženy na zemi jsou, i kdyby to bylo jen přechodně, musíme si položit otázku: co je to žena?

Už sama formulace problému mi okamžitě vnuká první odpověď. Je totiž příznačné, že tuto otázku vůbec kladu. Muže by nikdy nenapadlo psát knihu o zvláštním postavení, které v lidstvu zaujímá jejich pohlaví.² Chci-li se definovat, jsem napřed nucena prohlásit: „Jsem žena.“ Tato pravda vytváří pozadí, na němž se odráží každé další určení. Muže nikdy nenapadne začít tím, že se ukáže jako jednotlivec určitého pohlaví: že je muž, rozumí se samo sebou. Je to pouze formalita na úředních záznamech obecních úřadů a při zjišťování identity, kde se rubriky mužské, ženské pohlaví jeví jako symetrické. Poměr obou pohlaví není poměrem dvou elektrických pólů: ve francouzštině slovo „l'homme“ označuje zároveň klad i neutrum, a to do té míry, že ve francouzštině říkáme lidským bytostem vůbec „les hommes“, přičemž zvláštní význam slova „vir“ se přizpůsobil obecnému významu slova „homo“. Žena se jeví jako zápor, takže každé další určení znamená jenom omezení, aniž je na druhé straně recipita. Při abstraktních diskusích mě někdy rozčillovalo, když mi muži říkali: „Tohle si myslíte, protože jste žena.“ Ale věděla jsem, že mou jedinou obranou je odpověď: „Myslím si to, protože je to pravda“, abych tak vyloučila svou subjektivitu. Nemohlo být ani řeči o tom, abych odpo-

² Kinseyho zpráva se například omezuje na to, že definuje pohlavní charakteristiky amerického muže, což je něco zcela odlišného.

věděla: „A vy si myslíte opak, protože jste muž.“ Neboť rozumí se samo sebou, že být mužem není nic zvláštního; muž je v právu, protože je muž, žena je tím, kdo je v neprávě. Prakticky stejně jako ve starověku existovala absolutní vertikála, jež sloužila k určení toho, co je šikmé, máme nyní absolutní lidský typ, a to je typ mužský. Žena má vaječnky, dělohu; to jsou zvláštní podmínky, které jí uzavírají do její subjektivity; muži rádi říkají, že myslí žlázami. Muž zpupně zapomíná, že jeho anatomie vykazuje také určité hormony a žlázy. Vidí své tělo v přímém a normálním vztahu k světu, o němž věří, že mu rozumí v jeho objektivitě, zatímco tělo ženy považuje za zatížené vším, co je pro ně specifické: je to překážka, vězení. „Samice je samicí proto, že se jí nedostává určitých vlastností“, říkal Aristoteles. „Na povahu ženy se musíme dívat z toho hlediska, že trpí přirozenou nedostatečností.“ A sv. Tomáš ho následuje a prohlašuje, že žena je „nepodařený muž“, bytost „příležitostná“. Což symbolizuje vyprávění Genese, kde se objevuje Eva vytvořená, podle Bossuetových slov, „z přebytečné kosti“ Adamovy. Lidství je něco mužského a muž definuje ženu nikoli samu o sobě, nýbrž v poměru k sobě; nepovažuje ji za autonomní bytost. „Žena, ta relativní bytost...“, píše Michelet. Stejně tak Julien Benda tvrdí v díle *Rapport d'Uriel* (Urielova zpráva): „Tělo muže má smysl samo o sobě, bez vztahu k tělu ženy, kdežto tělo ženy smysl nemá, nepředstavíme-li si zároveň muže... Muže lze myslet bez vztahu k ženě. Ale ženu nelze myslet bez vztahu k muži.“ A není také ničím jiným než tím, jak o ní muž rozhodne; proto také se o ní mluví jako o „pohlaví“ a chce se tím říci, že žena se muži jeví v podstatě jako bytost pohlavní: je pohlavím pro něho, je tedy pohlavím absolutně. Žena je určována a diferencována svým vztahem k muži, nikoli muž svým vztahem k ní; žena je nepodstatná vzhledem k podstatnému. On je Subjekt, on je Absolutno: ona je to Druhé.³

³ Tuto myšlenku vyjádřil nejzřetelněji E. Lévinas ve svém eseji *Sur le Temps et l'Autre* (O Času a tom Druhém). Říká: „Neexistuje snad situace, kde Druhost by patřila nějaké bytosti jako pozitivní přívlástek, jako podstata? Co je Druhost, která se prostě neradukuje na opozici dvou druhů téhož rodu? Domnívám se,

Kategorie Druhého je tak původní jako vědomí samo. V nejprimitivnějších společnostech, v nejstarších mytologických se vždycky setkáváme s dualitou, s dualitou Téhož a toho Druhého. K tomuto rozdělení nedošlo prvotně v důsledku rozdílnosti pohlaví, nezávisí na žádném empirickém faktu: vyplývá to mezi jiným z Granetových prací o čínském myšlení, z prací Dumézilových o Indii a o Římu. Ve dvojicích Varuna—Mithra, Uranos—Zeus, Slunce—Měsíc, Den—Noc nebyl zpočátku obsažen žádný ženský prvek; stejně jako nebyl v protikladu Dobra a Zla, principů příznivých a neblahých, pravice a levice, Boha a Lucifera; kategorie Druhého je základní kategorie lidského myšlení. Žádný kolektiv se nikdy neurčuje jako Jeden, aniž okamžitě proti sobě neklade Druhý. Stačí, aby se tři cestovatelé náhodou spolu bavili v témž kupé, a všichni ostatní cestující se stanou „těmi druhými“, neurčitě nepřátelskými. Pro vesničana jsou „druzí“ a trochu podezřelí všichni lidé, kteří nejsou z jeho vesnice; pro rodáka jedné země jeví se obyvatelé ostatních zemí jako „cizinci“; židé jsou „druzí“ pro antisemitu, černoši jsou „druzí“ pro americké rasisty, domorodci pro kolonizátory, proletáři pro majetné třídy. Na konci své studie o různých podobách primitivních společností mohl Lévi-Strauss říci: „Přechod od přírodního stavu do kulturního se vyznačuje schopností člověka uvažovat o biologických vztazích v systému protichůdných dvojic: dvojitost, střídavost, sy-

že naprosto opačný opak, jehož opačnost není v ničem dotčena vztahem, který se může vytvořit mezi ní a jejím souvztažným členem, opačnost, která dovoluje svému členu zůstávat absolutně druhým, je ženský rod. Pohlaví není jen tak libovolná specifická diference... Odlišnost pohlaví není rovněž rozpor... Není to ani dvojitost komplementárních termínů, protože komplementární termíny předpokládají už předem existující celek... To Druhé ve své dokonalosti je ženský rod. Je to člen téhož řádu, ale opačného smyslu než vědomí.“

Předpokládám, že Lévinas nezapomíná, že žena je pro sebe také vědomím. Ale jenápadně, že se s plným vědomím staví na stanovisko muže, bez reciprocity subjektu a objektu. Když píše, že žena je tajemstvím, rozumí tím, že je tajemstvím pro muže, takže jeho popis, který se vydává za objektivní, je ve skutečnosti jen zdůrazněním mužské privilegovanosti.

metrie a asymetrie, ať jsou vyhraněné nebo jen rozplývavé, nejsou ani tak jevy, které je nutno vysvětlovat, jako spíše základní a bezprostřední fakta sociální skutečnosti.⁴ Tyto jevy by nebylo možno pochopit, kdyby lidská skutečnost byla výlučně „spolubytí“ založené na solidaritě a přátelství. Ale podle Hegela se naopak ukazuje, že už ve vědomí samém odhalujeme základní nepřátelství vůči každému jinému vědomí; subjekt se klade pouze proti kladenému: snaží se klást sebe jako to, co je podstatné, a ostatní jako nepodstatné, jako objekt.

Jenže každé jiné vědomí staví proti němu stejný nárok. Když náš rodák cestuje, pozoruje s rozhořčením, že v sousedních zemích se zase tamější rodáci dívají na něho jako na cizího; mezi vesnicemi, klany, národy a třídami bývají boje, vzájemné licitace, smlouvy a obchody, které myslence *Druhého* berou absolutní smysl a odhalují její relativitu; jedinci a skupiny jsou nuceni volky nevolky uznat reciprocitu svých vztahů. Jak je tedy možné, že tato reciprocita nebyla uznána mezi pohlavími, že jeden z termínů se zde utvrdil jako jediný podstatný, popírá je každou relativnost vzhledem k svému opaku, definuje ho jako ten čistě druhý? Proč ženy nepopírají svrchovanost mužského rodu? Žádný subjekt neklade sám sebe předem a spontánně za nepodstatný. Druhé se nikterak neurčuje jako Druhé, aby tak teprve definovalo Jedno; je stanoveno jako Druhé právě proto, že Jedno samo sebe klade jako Jedno. Protože tato operace není zvrátná, musí se to Druhé podrobit tomuto cizímu hledisku. Odkud se bere u ženy tato povinnost?

Jsou také jiné případy, kdy se po kratší nebo delší dobu podařilo jedné kategorii absolutně převládnout nad druhou. Tuto výsadu přináší často početní nerovnost: většina vnucuje svůj zákon menšině nebo jí pronásleduje. Ale ženy přece nejsou v menšině jako američtí černoši nebo Židé. Na světě je žen aspoň tolik jako mužů. Často také dvě soupeřící skupiny byly zpočátku nezávislé; dříve se neznaly, nebo každá z nich připouštěla nezávislost druhé. Teprve nějaká historická událost podřídl slabšího

⁴ Viz C. Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la Parenté* (Počáteční struktury příbuzenství). Děkuji C. Lévi-Straussovi, že mi laskavě zapůjčil korektury své disertace.

silnějšímu: židovská diaspora, zavedení otroctví v Americe, koloniální výboje jsou fakta s určitými daty. V těchto případech existuje pro utištěné něco, co bylo *dříve*. Mají určitou společnou minulost, tradici, někdy i náboženství, kulturu. V tomto smyslu by bylo nejlépe opodstatněno Bebelovo přirovnání žen k proletariátu; proletáři také nejsou početně slabší a nikdy nepředstavovali uzavřené a oddělené společenství. Chybí tu tedy určitá událost, která je odlišila, ale zato je tu historický vývoj, který vysvětluje jejich existenci jako třídy a zařazení *těchto* jedinců do této třídy. Proletáři vždycky nebyli. Ale ženy byly vždycky. Jsou ženami svou fyziologickou povahou; jak daleko sahá historie, vždycky byly podřízeny mužům. Jejich závislost není důsledkem nějaké události nebo vývoje, nenastala. Snad proto, že se vymyká z povahy historického faktu, jeví se zde tato odlišnost jako absolutní. Situace, která se vytvořila v čase, může se v jiném čase změnit, jak dobře dokázali například černoši na Haiti; a naopak se zdá, že přirozená podmíněnost se vymyká změnám. Ve skutečnosti však příroda ani dějinná skutečnost nejsou nezměnitelné. Vidí-li žena sama sebe jako něco nepodstatného, co se nikdy nestane podstatným, je to proto, že sama tuto změnu neudělá. Proletáři o sobě říkají „my“. Stejně tak černoši. Kládou sami sebe za subjekt a už tím proměňují měšťáky a bělochy v „ty druhé“. Ženy — s výjimkou některých sjezdů, které zůstávají abstraktními manifestacemi — neříkají nikdy „my“. Muži říkají „ženy“ a ženy se chápou toho slova, aby se jím samy označovaly. Ale už tím ukazují, že se samy nepokládají za subjekt. Proletáři provedli revoluci v Rusku, černoši na Haiti, domorodci se bijí v Indočíně; akce žen byly vždy jen symbolickou agitací, ženy jimi nezískaly nikdy víc než to, co jim muži chtěli dopřát. Nedobýly nic, pouze něco dostaly. To proto, že nemají konkrétní prostředky, aby se spojily v jednotu, která by se kládla tímto protikladem. Nemají ani minulost, ani historii, ani náboženství, které by byly jejich vlastní. A nemají jako proletáři solidaritu společné práce a zájmů. Není mezi nimi ani ta prostorová promískuita, která dělá z amerických černošů, z Židů uzavřených v ghettech, z dělníků v Saint-Denis nebo z Renaultových továren jedno jediné společenství. Žijí rozptýleny mezi muži, připoutány byd-

lištěm, prací, hospodářskými zájmy a sociálními poměry k určitým mužům — k otci nebo manželovi — a to vždy těsněji než k jiným ženám. Jde-li o buržoazní ženy, jsou solidární s měšťáky, a nikoli s ženami proletářů. Jsou-li bělošky, jsou solidární s bílými muži, nikoli s černými ženami. Proletariát by si mohl vzít do hlavy, že vyvraždí vládnoucí třídu, fanatický žid nebo černošské. Ale žena ani ve snu nemůže zlikvidovat muže. Pouto, které jí váže k jejím utlačovatelům, nelze srovnat s žádným jiným. Pohlavní odlišnost je skutečně biologický fakt, nikoli nějaký moment lidských dějin. Tento protiklad se vytvořil v lůně prapůvodního *Mitsein* (spolubytí) a žena jej nikdy nezrušila. Dvojice je základní jednotka, kde obě poloviny jsou k sobě připoutány: rozvrstvení společnosti podle pohlaví není možné. To podstatně charakterizuje ženu: ona je tím Druhým v celku, jehož oba díly jsou jeden druhému nezbytné.

Mohli bychom si myslit, že tato vzájemnost by ženě usnadnila osvobození. Když Herkules přede vlnu u Omfalových nohou, spoutává ho žádost: proč se Omfalé nepodařilo udržet si trvalou moc? Médea zabije své děti, aby se pomstila Jasonovi; tato surová pověst vnuká myšlenku, že by žena z pouta, které váže muže k dítěti, mohla vytěžit obávanou převahu. Aristofanes si v *Lysistratě* žertovně vymyslel shromáždění žen, na němž se ženy společně pokusily využít k organizaci společnosti toho, co od nich muži potřebují: ale to je pouze komedie. Legenda, která líčí, jak se Sabinky po únosu vzepřely svým únoscům tím, že umíněně zůstávaly neplodné, nám také vypravuje, že muži je prostě zbili řemeny a tak magicky přemohli jejich odpor. Biologická potřeba — pohlavní touha a touha po potomstvu — která činí muže závislým na ženě, nepovznesla ženu sociálně. Pán a otrok jsou také spojení vzájemnou hospodářskou potřebou, která otroka neosvobozuje. Je to proto, že ve vztahu pána a otroka pán *nevyčází* z potřeby toho druhého; má prostě moc, aby tuto potřebu uspokojil, a nestává se jejím prostředkem. Otrok zase naopak ve své závislosti, z naděje nebo ze strachu činí obsahem svého nitra potřebu svého pána. I když naléhavost potřeby je u obou stejná, působí vždy ve

prospěch utlačovatele a v neprospěch utlačeného. Tím se také vysvětluje, proč osvobození dělnické třídy bylo tak pomalé. A žena vždycky byla když ne mužovou otrokyní, tedy aspoň jeho vazalkou. Obě pohlaví si nikdy nerozdělila svět rovným dílem. A i dnes, třebaže se její postavení vyvíjí, je žena v těžké nevýhodě. Skoro v žádné zemi není její zákonné postavení stejné jako postavení muže a často jí zákony značně poškozují. I tam, kde jsou jí práva abstraktně přiznávána, dlouhý zvyk zabraňuje, aby došla konkrétního vyjádření navenek. Hospodářsky představují muži a ženy téměř dvě kasty. I když je všechno zdánlivě stejné, muži mají vždycky výhodnější postavení, vyšší mzdy a více nadějí na úspěch než jejich nedávné konkurentky. V průmyslu, v politice atd. obsazují mnohem více míst, a to místa nejdůležitější. Vedle konkrétní pravomoci mají prestiž, jehož tradici celá výchova dítěte udržuje dále. Přítomnost zahrnuje minulost a v minulosti dělali dějiny muži. V době, kdy se ženy začínají účastnit vytváření světa, patří svět mužům. Muži o tom nepochybují a ženy pochybují jen nepatrně. Odmítnout být tím Druhým, odmítnout spoluúčast na tom, co dělají muži, by pro ně bylo spojeno se ztrátou všech výhod, které jim může přinést spojení s nadřazenou kastou. Mužlenní pán bude hmotně podporovat ženu-vazala a vezme na sebe ospravedlnění její existence. Žena tím uniká hospodářskému riziku a vyhýbá se i metafyzickému riziku svobody, která musí bez cizí pomoci vynalézat své cíle. Je to skutečnost, že vedle snahy každého individua klást se jako subjekt, což je nárok mravní, je v každém individuu pokušení uniknout vlastní svobodě a učinit ze sebe věc. Je to cesta neblahá, protože je pasivní, odcizená, ztracená, protože tu je každý takový jedinec kořistí cizí vůle, odříznut od své transcendence, připraven o každou hodnotu. Ale je to cesta snadná. Člověk se tak vyhne úzkostem a napětí existence, která chce být opravdově vzata do rukou. Muž, který dělá z ženy tu *Druhou*, setká se u ní tedy s hlubokou součinností. Žena se nedožaduje být subjektem, protože k tomu nemá konkrétní prostředky, protože silně pocítuje nevyhnutelné pouto, které jí váže k muži, aniž jí poskytuje reciprocitu, a protože se jí často role té *Druhé* zamlouvá.

Ale ihned se nám vnucuje jiná otázka: jak celá tato

historie začala? Je pochopitelné, že se dualita pohlaví projevila konfliktem jako každá dualita. Je pochopitelné, že když se jednomu z těch dvou podařilo prosadit svou nadřazenost, musila to být nadřazenost absolutní. Zbývá nám tedy vysvětlit, jak to, že muž na začátku vyhrál. Zdá se, že by byly ženy mohly zvítězit, nebo že by byl aspoň zápas mohl zůstat navždy nerozhodný. Jak to přijde, že tento svět odjakživa patřil mužům a že teprve dnes se to začíná měnit? Je to změna k dobrému? Bude mít za následek skutečně stejné rozdělení světa mezi muže a ženy?

Tyto otázky nejsou zdaleka nové. Mnohokrát se už na ně odpovídalo. Ale právě ten jediný fakt, že žena je ta *Druhá*, popírá všechna ospravedlnění, která mohli podat muži. Všechna ospravedlnění jim byla příliš zřejmá diktoována jejich prospěchem. „Vše, co kdy muži napsali o ženách, musí být podezřelé, protože jsou i soudci i souzevními,“ řekl v 17. století Poulain de la Barre, málo známý feministka. Mužové vždy a všude stavěli na odív uspokojení nad tím, že jsou králi všeho stvoření. „Blahoslaven budiž Bůh, náš Pán a Pán všeho světa, že mě neučinil ženou.“ říkají židé ve své ranní modlitbě a jejich manželky odevzdaně šeptají: „Blahoslaven budiž Pán, že mě stvořil podle své vůle.“ První dobrodini, za něž Platón děkoval bohům, bylo, že jej stvořili svobodným, a nikoli otrokem, a druhé, že jej stvořili mužem, a nikoli ženou. Ale muži by se nemohli plně těšit z tohoto privilegia, kdyby je nepovažovali za absolutní a dané na věky: ze své nadřazenosti učinili právo. „Poněvadž tvůrci zákonů byli muži, dávali přednost svému pohlaví a právníci pak obrátili tyto zákony v zásadní principy,“ říká Poulain de la Barre. Zákonodárci, kněží, filosofové, spisovatelé, vědci se vši závilostí stále dokazovali, že podřízené postavení ženy je vůle nebes, užitečná pro pozemský život. Náboženství, poněvadž je vymysleli muži, odrážejí tuto jejich vůli panovat: ve vyprávění o Evě nebo o Pandoře našli muži své zbraně. Postavili filosofii, teologii do svých služeb, jak jsme viděli z citovaných vět Aristotelových i z výroků sv. Tomáše. Satirikové a moralisté už od starověku zálibně ukazovali na ženské slabosti. Dobře víme, jakému krutému vyšetřování a přísnému soudu byly ženy podrobeny v celé francouzské literatuře: Montherlant s menší

vervou navazuje na tradici, kterou představuje Jean de Meung. Toto nepřátelství je někdy podložené, jindy jen laciné zdůvodněné. Ve skutečnosti se za ním skrývá vůle po sebeospravedlnění, více nebo méně maskovaná. „Je snazší obvinít jedno pohlaví než omluvit druhé,“ říká Montaigne. V některých případech je tento postup zřejmý. Je například nápadné, že římský zákoník, který omezuje práva ženy, poukazuje na její „slabý rozum a křehkost“ ve chvíli, kdy se žena oslabením rodiny stává nebezpečím pro mužské dědice. Křiklavý příklad máme i z 16. století, kdy ve snaze udržet vdanou ženu v podřízenosti dovolávají se autority sv. Augustina, který prohlašuje, že „žena je živočich, který nemá ani pevnost, ani stálost“, zatímco neprovdanou ženu uznávají za schopnou, aby vládla svými statky. Montaigne velmi dobře pochopil libovůli a nespravedlnost údelu přičíčeného ženě: „Ženy nemají tak docela nepravdu, když odmítají řád, který je na světě zaveden, tím spíše, že ho stanovili muži bez nich. Mezi námi a ženami vládne nezbytně zápas a lest.“ Ale přece jen nejde tak daleko, aby se stal jejich zastáncem. Teprve v 18. století se někteří hluboce demokratičtí muži dovedou podívat na ženskou otázku objektivně. Zejména Diderot se snaží dokázat, že žena je lidská bytost stejně jako muž. O něco později jí se zápalem hájí Stuart Mill. Ale to jsou filosofové zcela výjimečně nestranní. V 19. století potyčky o feminismus znovu dostávají stranický ráz. Jedním z důsledků průmyslové revoluce je účast ženy na produktivní práci: v té chvíli feministické požadavky překračují oblast teorie, nacházejí svou hospodářskou základnu; jejich odpůrci se stávají o to útočnějšími. Ačkoli pozemkové vlastnictví už zčásti pozbylo svého významu, buržoazie ulpívá na staré morálce, která vidí v pevnosti rodiny záruku soukromého vlastnictví: ženu vyhrazuje pro domácnost, tím spíše, že emancipace ženy hrozí doopravdy. Dokonce i v rámci dělnické třídy se muži pokoušeli zabrzdit toto osvobození, poněvadž se jim ženy jevily jako nebezpečné konkurentky, a to tím více, že byly zvyklé pracovat za nízké mzdy. Aby dokázali podřadnost ženy, dovolávali se protifeministé už nejen jako dříve náboženství, filosofie, teologie, ale i vědy: biologie, experimentální psychologie atd. Byli ochotni přiznat *druhému* pohlaví nanejvíš „rovnost s rozdílností“ Tato formule,

kteřá měla velký úspěch, je velmi významná: je to přesně totéž, co uplatňují zákony Jima Crowa pro americké černochoy. Tato, abychom tak řekli, rovnostářská segregace posloužila jen k zavedení nejpřísnější diskriminace. V této shodě není nic náhodného: ať jde o rasu, třídu, kastu nebo o pohlaví v situaci podřízenosti, jsou způsoby ospravedlnování vždycky tytéž. „Věčné ženství“ je obdoba „černé duše“ nebo „židovské povahy“. Židovský problém je jinak ve svém celku velmi odlišný od obou druhých. Žid pro antisemitu není ani tak nižší bytostí, jako spíše nepřítelem a nepřiznává se mu na světě žádné vlastní místo. Spíše je tu přání zničit a likvidovat ho. Ale existují hluboké analogie mezi postavením ženy a černochoy: ženy i černoši se dnes emancipují od téhož poručnickování a dříve panující kasta je chce udržet „na jejích místě“, to jest na místě, které jim dala. V obou případech se vládnoucí kasta rozplývá ve víceméně upřímné chvále ctnosti „dobrého černochoy“ s neuvědomělou, dětinskou, usměvavou duší, černochoy rezignovaného, a „opravdu ženské“ ženy, to jest frivolní, nevyspělé, neodpovědné, poddané muži. V obou případech argumentuje tato kasta stavem, který ve skutečnosti sama vytvořila. Je známo rčení Bernarda Shawa: „Bílý Američan degraduje černochoy na čističe bot a vyvozuje z toho, že černochoy není k ničemu jinému, než aby čistil boty.“ Tento bludný kruh snadno najdeme ve všech obdobných situacích; když je nějaká osoba nebo skupina osob udržována v podřízeném postavení, znamená to vždy, že je podřadná; ale bylo by třeba dorozumět se právě o slůvku *je*. Svévlnost je tu právě v tom, že se mu dává podstatný význam, zatímco ve skutečnosti má jen dynamický hegelovský smysl; *být* znamená být výsledkem procesu stávání, tj. že člověk se stal, byl učiněn takovým, jak se projevuje: ano, ženy jako celek jsou dnes podřadnější než muži, tj. jejich postavení jim poskytuje pouze ty nejmenší možnosti. Otázka je, má-li tento stav zůstat navěky.

Mnoho mužů si to přeje. Všichni dosud nesložili zbraně. Konzervativní buržoazie stále ještě vidí v emancipaci ženy nebezpečí, které ohrožuje její morálku a její zájmy. Někteří muži se bojí ženské konkurence. V časopise *Hebdo-Latin* nedávno jeden student prohlásil: „Každá studentka, která se stane lékařkou nebo advokátkou, nás okrádá

o jedno místo.“ Ten rozhodně neměl pochybnosti o svých právech na tento svět. Hospodářské zájmy však nejsou jediným momentem ve hře. Jedna z výhod postavení utlačovatele je ta, že i nejnižší postavený mezi nimi se cítí *nadřazeným*: „Chudý běloch“ z jihu USA se může utěšovat tím, že není „špinavý negr“. A bohatší a šťastnější běloši dovedou této bělošské pýchy velmi dobře využít. Stejně tak i nejprůměrnější muž se cítí mezi ženami polobohem. Pro Montherlanta bylo mnohem snadnější považovat se za hrdinu, když se srovnával s ženami (ostatně záměrně vybranými), než když měl hrát svou roli muže mezi muži; roli, již se mnohá žena zhostila lépe než on. Tak v jednom ze svých článků ve *Figaro Littéraire* mohl⁵ pan Claude Mauriac — jehož silnou originalitu každý obdivuje — napsat o ženách: „Nasloucháme s tónem (sic!) zdvořilé lhostejnosti... té nejduchaplnější z nich, protože dobře víme, že její duch více nebo méně výrazně obráží myšlenky, které pocházejí od nás.“ Nejsou to zřejmě vlastní myšlenky pana C. Mauriaca, které by jeho partnerka „obrážela“, protože žádná taková jeho myšlenka není známa. Že její myšlenky jsou odrazem myšlenek mužů, je možné; vždyť i mezi muži je dost takových, kteří považují za své myšlenky, které nevymyslili. Mohli bychom se zeptat, zda by nebylo v zájmu Clauda Mauriaca, aby si trochu popovídal s dobrým odrazem Descartesa, Marxe, Gida, než aby se bavil sám se sebou. Pozoruhodné je, že slovem *my* se ztotožňuje se sv. Pavlem, Hegelem, Leninem, Nietzschem a z výše jejich velikosti s pohrdáním shlíží na stádo žen, které se odvažují mluvit s ním jako rovné s rovným. Abych řekla pravdu, znám nejednu ženu, která by neměla trpělivost snášet u pana Mauriaca „tón zdvořilé lhostejnosti“.

Zdržela jsem se u tohoto příkladu, protože zde mužská prostoduchost prostě odzbrojuje. Je mnoho jiných, daleko jemnějších způsobů, jimiž muži využívají k svému prospěchu „druhosti“ ženy. Pro všechny, kteří trpí komplexem méněcennosti, je to zázračná mast: nikdo není arogantnější vůči ženám, nikdo není tak agresivní nebo pohrdavý jako muž, který si není zcela jist svou mužností.

⁵ Nebo aspoň se domníval, že může.

Kdo se neostýchá svých bližních, je spíše ochoten uznat v ženě bližního; ale i jim je přece jen mýtus Ženy, Druhé, z mnoha důvodů milý.⁶ Nemůžeme jim vytýkat, že se jim nechce s radostí obětovat všechna dobrodíní, která jim z něho plynou. Vědí, co by ztratili, kdyby se vzdali představy ženy takové, jak o ní sní, a nevědí, co by jim přinesla žena taková, jaká bude zítra. Je třeba mnoho sebezapření, aby si odepřeli potěšení považovat sami sebe za jediný a naprostý subjekt. Ostatně velká většina mužů tento nárok nečiní výslovně. *Netvrdí* o ženě, že je něco nižšího; jsou dnes příliš proniknuti demokratickým ideálem, aby neuznávali ve všech lidských bytostech bytosti sobě rovné. V rodině se žena cítí a mladistvému zdá oděna stejnou společenskou důstojností, jakou mají dospělí muži; mladý muž potom zakouší ve své touze a lásce zdráhání a nezávislost vytoužené a milované ženy; když se ožení, ctí ve své ženě manželku, matku a v konkrétní zkušenosti manželského života se žena vedle něho prosazuje jako svobodná bytost. Může se tedy přesvědčit, že mezi pohlavími už není rozdíl společenského stupně a že zhruba řečeno přes všechny rozdíly je mu žena rovna. Pokud přece konstatuje, že žena před ním v něčem zůstává — nejdůležitější je menší odborná schopnost — přičítá to její přirozenosti. Pokud zaujímá vůči ženě postoj spolupráce a blahovůle, drží se zásady abstraktní rovnosti a konkrétní nerovnosti, kterou konstatuje, nijak výslovně neklade. Ale jakmile se dostane s ženou do konfliktu, situace se obrátí: bude se držet konkrétní nerovnosti a vyvodí z toho, že může popřít i abstraktní rovnost. A tak mnoho mužů skoro upřímně tvrdí, že ženy jsou

⁶ Významný je článek Michela Carrougese, který přineslo číslo 292 časopisu *Cahiers du Sud*. Píše s rozhořčením: „Přáli by si, aby neexistoval žádný mýtus ženy, nýbrž pouze smečka kuchařek, matrn, poběhlic, modrých punčoch, které by měly za úkol dávat potěšení nebo užitek.“ To znamená, že podle něho žena sama o sobě nemá existenci; přihlíží pouze k její funkci v mužském světě. Její smysl a účel je v muži; pak skutečně můžeme dát přednost její poetické „funkci“ před každou jinou. Otázka je přesně vědět, proč bychom ji měli definovat právě jejím vztahem k muži.

rovny mužům, a že tedy nemají oč bojovat, ale také zároveň, že ženy se nikdy nemohou vyrovnat muži a že jejich požadavky jsou zbytečné a marné.⁷ Pro muže je totiž obtížné ocenit nesmírnou důležitost společenských diskriminací, které se navenek jeví bezvýznamné a jejichž mravní a duševní odezvy u žen jsou tak hluboké, že se může zdát, že pramení v původní přirozenosti žen. Muž, i když má k ženě největší sympatie, nikdy dobře nezná její konkrétní situaci. Není tedy záhodno věřit mužům, když se snaží hájit výsady, jejichž celý dosah nedovedou ani pochopit. Nedáme se proto zastrašit počtem a prudkostí útoků namířených proti ženám, ani se nedáme obloudit zláskou chválou, kterou je zahrnována „opravdová žena“; ani se nedáme získat nadšením, jež vyvolává ženský úděl u mužů, kteří by jej za nic na světě s ní nechtěli sdílet.

Nicméně s nemenší nedůvěrou musíme přistupovat k argumentům feministů: polemický zájem je často zabývá vši ceny. „Ženská otázka“ je tak neplodná proto, že mužská výbojnost z ní udělala „hádku“; a když se hádáme, nemyslíme dobře. Obě strany se neúměrně snažily dokázat, že žena je nadřazena, podřazena nebo rovna muži. Byla stvořena po Adamovi, je tedy zřejmě bytost druhotná, říkají jedni; naopak, namítají druzí, Adam byl jenom pokus a lidská bytost v plné dokonalosti se Bohu podařila, teprve když stvořil Evu. Její mozek je menší, ale naopak relativně je větší. Kristus se narodil jako muž; bylo to možná z pokory. Každý z těchto argumentů vyvolává okamžitě opak a často jsou oba falešné. Pokusíme-li se vidět věc jasně, musíme tyto vyšlapané cestičky opustit, musíme odmítnout neurčité pojmy nadřazenosti, podřadnosti, rovnosti, které pokazily celou diskusi, a přistoupit k věci novým způsobem.

Ale jak tedy klást otázku: a především, jaké máme právo tuto otázku klást? Muži jsou soudci i souzení; ženy také. Kde tedy najít nějakého anděla? Po pravdě řečeno, anděl by byl špatným soudcem, neznal by všechna fak-

⁷ Muž například prohlašuje, že neshledává, že by jeho žena byla méněcenná, protože nemá zaměstnání: péče o rodinný krb je stejně ušlechtilá atd. Nicméně při prvním sporu vzplane: „Ty by ses beze mne nedovedla užívat!“

ta problému; hermafrodit je také případ docela zvláštní, protože není zároveň mužem a ženou, ale spíše ani mužem ani ženou. Mám za to, že pro vyjasnění situace ženy jsou celkem ještě nevhodnější určité ženy. Dopouštíme se sofistiky, když chceme Epi nenídat podřadit pojmu Krétana a každého Krétana pojmu lháře. Mužům a ženám nediktuje upřímnost či faleš nějaká tajuplná podstata; je to jejich postavení, které je činí více nebo méně schopnými hledání pravdy. Mnoho dnešních žen, které měly to štěstí, že jim byly vráceny výsady lidské bytosti, si může dovolit přepych nestrannosti: my dokonce pocítujeme její potřebu. Nejsme už takové jako naše starší sestry spolubojovnice; svůj boj jsme zhruba vyhrály. OSN v posledních diskusích o statusu ženy stále kategoricky zdůrazňovala, že dochází k realizaci rovnosti pohlaví, a mnohé mezi námi už nemusely cítit své ženství jako nesnáz nebo překážku. Mnohé problémy se nám zdají podstatnější než ty, které se nás přímo dotýkají: už samo toto odpoutání nám dovoluje doufat, že náš postoj bude objektivní. A přitom my známe ženský svět důvěrněji než muži, protože v něm máme své kořeny. Bezprostředněji chápeme, co znamená pro lidskou bytost skutečnost, že je ženou, a také se více staráme, abychom to věděly. Řekla jsem, že jsou podstatnější problémy; to ovšem nebrání, aby si náš problém neuchoval v našich očích jistou důležitost: jak dalece se skutečnost, že jsme ženy, odrazila v našem životě? Které výhody nebo vyhlídky nám tím byly dány a které odeprény? Jaký osud mohou očekávat naše mladší sestry a kterým směrem je třeba je orientovat? Je nápadné, že ženská literatura je za našich dnů naplněna mnohem méně stížnostmi a požadavky než za éry dualistických polemik a více úsilím o jasnost. Tato kniha je jedním z pokusů udělat tečku.

Ale je samozřejmě nemožné pojednávat o jakémkoli lidském problému bez zaujetí: již způsob, jak klademe otázky a jaké perspektivy přijímáme, předpokládá určitou hierarchii zájmů. Každá kvalita už v sobě zahrnuje hodnoty; neexistuje žádný popis tzv. objektivní, za nímž by nestálo nějaké etické pozadí. Místo abychom se snažili zastříť zásady, které tak nebo onak pronikají, raději je hned vyslovíme. Tak aspoň není třeba říkat na každé stránce, jaký smysl dáváme slovům nadřazený, podřadný,

lepší, horší, pokrok, úpadek atd. Když prohlížíme některá díla věnovaná ženě, vidíme, že autoři nejčastěji zaujmají stanovisko veřejného blaha, obecného zájmu. Pravda je, že každý tím rozumí zájem společnosti, kterou chce udržet nebo ustavit. Pokud jde o nás, máme za to, že není jiné veřejné blaho než to, které zajišťuje soukromé blaho občanů. Instituce posuzujeme ze stanoviska konkrétních vyhlídek, které jsou dány jednotlivci. Ale nesměšujeme myšlenku soukromého zájmu s myšlenkou štěstí: to je jiné hledisko, s nímž se také často setkáváme. Nejsou ženy v harému šťastnější než voličky? Ne- ní hospodyně šťastnější než dělnice? Nevíme dost dobře, co slovo štěstí znamená, a ještě méně víme, jaké opravdové hodnoty skrývá. Nemáme žádnou možnost změřit štěstí druhého a vždy je snadné prohlásit za šťastné to postavení, které někomu chceme vnutit: ti, kdo jsou odsuzováni k stagnaci, jsou prohlašováni za šťastné pod záminkou, že štěstí je v nehybnosti. Je to tedy pojem, na nějž se nebudeme odvolávat. Přijímáme perspektivu existencialistické morálky. Každý subjekt se konkrétně uplatňuje ve svých rozvazích jako transcendence; naplňuje svou svobodu teprve ustavičným přesahováním a překračováním k dalším svobodám; není jiné ospravedlnění přítomné existence kromě rozpínání do nekonečně a neurčitě otevřené budoucnosti. Pokaždé, kdy transcendence upadne do imanence, je to znehodnocení existence v jakési „bytí o sobě“, znehodnocení svobody ve faktičnost. Tento pád je mravní poklesek, když k němu subjekt dává svůj souhlas; je-li subjektu vnucen, bere na sebe podobu újmy nebo útlaku. V obou případech je to naprosté zlo. Každý jednatel, který se stará o to, jak ospravedlnit svou existenci, zakouší ji jako neurčitou a nekonečnou potřebu transcendovat sám sebe. A to, co zvláštním způsobem určuje postavení ženy, je skutečnost, že jako každá lidská bytost je sice autonomní svobodou, ale objevuje sama sebe a provádí svou volbu ve světě, v němž ji muži vnucují, aby se považovala za Druhou, a chtějí z ní udělat objekt, ponechat ji v imanenci, protože její transcendence bude vždy překročena jiným, podstatným a svrchovaným vědomím. Drama ženy je konflikt mezi základním požadavkem každého subjektu, který se vždycky pokládá za podstatný, a požadavky situace, která z ní

vytváří bytost nepodstatnou. Jak může lidská bytost dojít naplnění v ženských podmínkách? Jaké cesty jsou jí otevřeny? Které vedou naopak do slepých uliček? Jak dosáhnout nezávislosti uprostřed závislosti? To jsou základní otázky, které chceme vyjasnit. Znamená to, že vyhlídky jedince, o něž se zajímáme, nebudeme definovat jakožto štěstí, ale jakožto svobodu.

Je zřejmé, že tento problém by neměl žádný smysl, kdybychom předpokládali, že žena je zatížena fyziologickým, psychologickým nebo ekonomickým osudem. Začneme tedy diskutovat o jednotlivých hlediskách, jež vůči ženě zaujímá biologie, psychoanalýza, historický materialismus. Potom se pokusíme pozitivně ukázat, jak se vytvořila „ženská skutečnost“, proč byla žena definována jako ta Druhá a jaké to mělo důsledky ze stanoviska mužů. Potom podáme z hlediska žen obraz světa tak, jak je jim předestřeno, takže budeme s to pochopit, na jaké nesnáze ženy narážejí ve chvíli, kdy se snaží vymknout se ze sféry, která jim byla až dosud vyhrazena, ve chvíli, kdy usilují o to, aby byly účastny lidského *spolubytí*.

OSUD (Résumé)

Biologie není s to dokázat nezbytnost pohlavního rozmnožování, a tedy ani různosti pohlaví. popřípadě jedinců s oddělenými buňkami. Jediné, co z jejích dat zřetelně vyplývá, je fakt součinnosti pohlaví při reprodukci zdrcující většiny organických druhů. Nelze z nich však na žádném stupni odvodit sluzebnost či podřadnost jednoho pohlaví vůči druhému, jak se to tradičně děje na základě tendenčního výkladu pasivity ženské části vůči složce mužské, nýbrž na všech stupních je to reprodukce, která užívá obou pohlaví k svému nadřazenému cíli. Na nižších stupních, kde je reprodukce takřka jediným obsahem animalního života, vzniká někdy dojem, že mužská část je defavorizována. Není však o nic objektivnější než dojem vznikající na individualizovaném nejvyšším životním pólu, že nadřazenost patří mužskému pohlaví. Je ovšem pravda, že u vyšších obratlovců, a hlavně u savců dochází k uvolnění samčí části vůči reprodukční funkci, takže samičí složka je ve větším područí vůči zachování druhu. Nejvíce je to patrné právě u člověka, u ženy s jejím menstruačním cyklem, krizemi dospívání a menopauzy. Ze všech živých bytostí právě žena je nejvíce odcizena svému individuálnímu životu, zároveň však toto odcizení nejostřeji pocituje a proti němu reaguje. Neexistuje žádný biologický rys, který by svědčil pro podřadnost ženy po jakékoli stránce vyjma hrubou fyzickou sílu, ale ani tu nelze uvažovat izolovaně a bez vztahu k historicko-sociálním faktorům, které teprve biologická data zformují v soustavu hodnot, norem a zvyklostí. To znamená, že nadřazenost muže nad ženou není datum biologické a v biologii nemá žádnou oporu. Žena znamená spíše kontinuitu života, muž spíše přetržitost aktivity, tvůrčí přítomnosti: obojího je třeba, o ničem nelze a priori tvrdit, že má přednost.

Také psychoanalýzy se používá k tomu, aby se odcizení ženy odůvodňovalo domněle vědecky. Neboť psychoanalytikoné de-

želství, než aby podporovali rozvoj její osobnosti. A žena v tom vidí tolik výhod, že si to sama přeje. Proto pak nedosáhne takové specializace a není tak bezpečně připravena jako její bratři, nevěnuje se také naplno svému povolání a už tím se odsuzuje k tomu, aby v něm zůstala podřadnou. A bludný kruh se uzavírá, tato podřadnost jenom zesiluje její touhu najít manžela. Každá výhoda má svůj rub, nějakou nevýhodu. Je-li však nevýhoda příliš tíživá, stává se výhodou pouhým zotročením. Pro většinu dělníků je dnes práce nevděčnou dřinou: pro ženu není vyvážena konkrétním získáním společenské důstojnosti, mravní svobody, hospodářské nezávislosti. Je tedy přirozené, že mnoho dělnic a zaměstnankyň vidí v právu na práci pouze obtížnou nezbytnost, které se mohou zbavit manželstvím. Ale žena už získala sebevědomí a pochopila, že práce jí může osvobodit i od manželství; a není tedy již tak ochotna odevzdaně přijímat své poddanství. Přála by si ovšem, aby soulad rodinného života se zaměstnáním od ní nevyžadoval tak vyčerpávající akrobacii. I potom ještě — pokud tu jsou snadnější řešení vznikající z hospodářské nerovnosti, která poskytuje výhody určitým jednotlivcům, a pohoršení, jež vyplývá z toho, že ženě se přiznává právo prodat se některému z těch privilegovaných — i potom ještě bude žena potřebovat mnohem větší mravní úsilí než muž, má-li zvolit cestu nezávislosti. Nechápe se dostatečně, že pokušení je také překážkou, a dokonce jednou z nejnebezpečnějších. A mystifikace toto řešení ještě násobí, protože v loterii výhodných manželství vyhrává jedna z tisíců. Současná doba ženy zve, ba nutí do práce, ale stále ještě připouští, aby se jim před očima třpytil a mihotal ráj nečinnosti a rozkoše; a dokonce vyvolené, které ho dosáhnou, oceňuje mnohem víc než ty, které zůstanou v mezích tohoto pozemského života.

Hospodářské výsady, které jsou v rukou mužů, společenský význam mužů, výhody manželství, užitečnost mužské opory, to všechno pobízí ženy k tomu, aby dychtily zalíbit se mužům. Jako celek jsou dosud v postavení vazalském. Důsledkem je, že žena se nezná a ani nechce být taková, jaká je, ale taková, jakou jí chce vidět muž. Proto jí napřed musíme popsat tak, jak o ní muži sní, protože její „bytí pro muže“ je jedním z podstatných činitelů konkrétních podmínek jejího života.

M Ý T Y

Dějiny nám ukázaly, že muži měli vždycky v rukou všechnu konkrétní moc. Od prvních časů patriarchátu pokládali za užitečné udržovat ženu ve stavu závislosti, jejich zákoníky byly zaměřeny proti ní a tak se stala konkrétně tou Druhou. Tento stav sloužil hospodářským zájmům mužů a vyhovoval i jejich ontologickým a mravním požadavkům. Když se subjekt snaží klást svou svobodnou existenci, je mu zároveň nezbytné to Druhé, co jej omezuje a popírá: sám sebou se stává teprve prostřednictvím skutečností, která není on. Proto život člověka není nikdy naplnění a klid, je to stálý nedostatek a pohyb, je to zápas. Muž stojí tvář v tvář přírodě, zmocňuje se jí a pokouší se přivlastnit si ji. Ale příroda jej nemůže naplnit; buď před ním stojí jako čistě abstraktní protiklad, je překážkou a zůstává cizí, nebo se pasivně poddává jeho přáním a přizpůsobí se mu; avšak přivlastnit si ji může pouze jako její spotřebitel, to jest když ji ničí. V obou případech zůstává sám; je sám, když se dotkne kamene, sám, když pojídá plod. To Druhé je přítomno pouze tam, kde má také vědomí o sobě samém; to znamená, že opravdová druhost je druhost vědomí, odděleného od mého a totožného jen se sebou samým. Každého člověka vytrhává z jeho imanence existence druhých lidí a umožňuje mu plně projevit pravdu svého bytí, dojít naplnění své transcendence jako uniknutí k objektu, jako rozvrh. Ale tato cizí svoboda, která mou svobodu potvrzuje, je s ní také v rozporu; je to tragédie nešťastného vědomí; každé vědomí chce být samo svrchovaným subjektem. Každé se snaží o své naplnění a o zotročení toho druhého. Ale i otrok v práci a strachu má zkušenost o sobě samém jako podstatném a dialektickým zvratem se mu pán jeví jako nepodstatný. Toto drama může být překonáno svobodným

uznáním každého jedince druhým, aby každý chápal zároveň sebe i druhého jako objekt i subjekt týmž vzájemným pohybem. Ale přátelství a šlechtnost, které konkrétně uskutečňují uznání vzájemné svobody, nejsou nikterak snadné ctnosti; jsou jistě nejdokonalejším naplněním člověka, jimi nachází svou pravdu; ale tato pravda je pravda boje, který vždy znovu začíná a je ustavičně odstraňován; požaduje na člověku, aby v každé chvíli překonával sám sebe. Jinými slovy bychom mohli říci, že člověk dosahuje skutečně mravního postoje, když se vzdá svého *bytí*, aby vzal na sebe svou existenci; tímto zvratem se také vzdává každého vlastnictví, neboť vlastnictví je jeden ze způsobů, jak hledat *bytí*; ale tento zvrát, jímž se dosahuje opravdové moudrosti, není nikdy ukončen, je nutno v něm stále pokračovat, vyžaduje ustavičné napětí. Takže člověk, poněvadž není schopen dojít svého naplnění v samotě, je ve svých vztazích k svým bližním v neustálém nebezpečí: jeho život je nesnadný úkol, jehož výsledek nikdy není jistý.

Ale člověk nemá rád nesnáze a nebezpečí se bojí. Rozporně touží po životě a klidu, po existenci a *bytí*; ví dobře, že „neklid ducha“ je výkupným za jeho rozvoj, že jedině odstupem od předmětu může dojít k setkání se sebou samým, ale sní o klidu v neklidu a o neprůhledné plnosti, v níž by přesto bylo přítomno vědomí. Vtělením tohoto snu je právě žena. Ona je vytouženou prostřednicí mezi přírodou, která je muži cizí, a mezi jemu rovnými, kteří jsou příliš stejní jako on.¹ Nestaví se proti němu ani s nepřátelským mlčením přírody, ani s tvrdým požadavkem vzájemného uznání; má tu jedinečnou výsadu, že je vědomím, a zároveň se zdá možné mít ji, máme-li její tělo. Díky jí je tu přece možnost uniknout neúprosné dialektice pána a otroka, jež pramení ze vzájemnosti svobody.

¹ „... Žena není zbytečným opakováním muže, nýbrž tím zčarováním místem, kde dochází k živému spojení muže s přírodou. Kdyby zmizela, jsou muži sami, cizí a bez dokladů v le-
dovém světě. Ona je samotnou zemí vrcholícího života, zemí, která je schopna citu a radosti; a bez ní je pro muže země němá a mrtvá,“ píše Michel Carrouges.

Les pouvoirs de la femme (Moc a síla ženy) v čas. *Cahiers du Sud*, č. 292.

Zpočátku tedy ženy nebyly muži zotročeny, a nebylo tedy také žen osvobozených a rozdílnost pohlaví neznamenala rozdělení v kasty. Řadit ženy mezi otroky je omyl. Mezi otroky byly samozřejmě i ženy, ale vždycky byly i ženy svobodné, to jest takové, které měly náboženskou a společenskou důstojnost: uznávaly svrchovanost muže a on se necítil ohrožen vzpourou, jež by ho mohla proměnit v předmět. Žena se jevila něčím nepodstatným, co se nikdy podstatným nestane, byla tou Druhou naprosto, nenávratně, bez vzájemnosti. Všechny mýty o stvoření vyjadřují toto přesvědčení, které je mužům tak drahé a které vypravování z knihy Genesis prostřednictvím křesťanství učinilo trvalou tradicí v západní civilizaci. Eva nebyla stvořena zároveň s mužem, nebyla udělána ani z jiné látky, ani z téže hlíny jako Adam: byla vytažena z boku prvního muže. Už její zrození nebylo samostatné. Bůh nezmohl sám od sebe možnost stvořit ji, aby byla sama sebou a aby ho za to sama chválila: určil jí muž. Dal jí Adamovi, aby ho uchránil samoty, a tak má žena v manželovi svůj počátek i cíl, je jeho doplňkem v podobě nepodstatného. Je privilegovanou kořistí. Je přírodou pozvednutou k jasnosti vědomí, je vědomím od přirozenosti poddaným; a zde je ta zázračná naděje, kterou v ní muž tak často skládá: doufá, že dojde naplnění jako bytost, když si tělesně přivlastní jinou bytost, a že najde potvrzení své svobody v podrobení svobody jiné. Žádný muž by nechtěl být ženou, a přece si všichni přejí, aby ženy existovaly. „Děkujeme Bohu, že stvořil ženu.“ — „Příroda je dobrá, protože dala mužům ženu.“ V takových výročích muž znovu tvrdí s opovážlivou prostoduchostí, že jeho přítomnost na tomto světě je nevyhnutelná skutečnost a právo, kdežto přítomnost ženina je pouhá náhoda — ale náhoda šťastná. Žena se tedy jeví jako ta Druhá, ale tím se zároveň jeví jako plnost *bytí* v protikladu k té existenci, jejíž nicotu muž v sobě zakouší. Ta Druhá je v očích subjektu objektem, ale tím se stává též *bytím* o sobě, tedy bytostí. Žena je pozitivním vtělením toho nedostatku, který tvoří jádro existence, a muž se snaží jejím prostřednictvím dospět k sobě samému a tak se sám zvěcnit.

Nepředstavovala však pro něho jediné vtělení toho Druhého a neměla v dějinách vždy stejnou důležitost. Jsou doby, kdy jí jiné modly zastihují. Když občana pohltní Obec

nebo Stát, nezbyvá mu možnost zabývat se svým soukromým osudem. Sparťanka patří státu a má vyšší postavení než jiné řecké ženy. Ale žádný mužský sen ji také neoslavuje. Kult vůdce, ať už je to Napoleon, Mussolini nebo Hitler, vylučuje každý kult jiný. Ve vojenských diktaturách a v totalitních režimech přestává žena být privilegovaným objektem. Je pochopitelné, že v bohaté zemi, jejíž občané celkem nevědí, jakým smyslem si naplnit život, je božstvem; to vidíme v Americe. Naopak socialistické ideologie žádají vzájemné přizpůsobení všech lidských bytostí a zamítají pro budoucnost a už dnes, aby kterákoli kategorie lidí byla předmětem nebo modlou. Ve skutečně demokratické společnosti, jak ji ohlašuje Marx, pro Druhé není místo. Nicméně málokterý muž se přesně kryje s vojákem či bojovníkem, jímž se rozhodl být. Pokud cítí jako jednotlivec, zachová si žena v jeho očích zvláštní cenu. Viděla jsem dopisy, které němečtí vojáci psali francouzským prostitutkám a v nichž navzdory nacismu trvala ve vši prostoduchosti velmi živá tradice modrého kvítku. Komunističtí spisovatelé, jako Aragon ve Francii, Vittorini v Itálii, stavějí ve svých dílech na přední místo ženu, milenkou a matku. Možná že mýtus ženy jednoho dne zhasne; čím více se ženy uplatňují jako lidské bytosti, tím více v nich ta podivuhodná kvalita té Druhé odumírá. Ale dnes ještě žije v srdci všech mužů.

Každý mýtus předpokládá Subjekt, který promítá své naděje a obavy do transcendentního nebe. Ženy se nekladly jako subjekt a také nevytvořily mýtus muže, v němž by se zračily jejich plány; nemají náboženství ani poezii, jež by byla jejich vlastní; i zde ženy sní sny mužů. Klanějí se bohům, které vytvořili muži. Ti stvořili na svou vlastní oslavu velké mužné postavy, Herkula, Prométea, Parsifala, v jejichž osudech hraje žena jen podružnou roli. Existují ovšem také stylizované obrazy muže v jeho vztazích k ženě: otec, svůdce, manžel, žárlivec, hodný syn, nezdárný syn, ale i ty jsou výtvozem mužů a nestojí na stupni mýtu; jsou to pouhá klišé. Žena však je výlučně určena svým vztahem k muži. Nesouměrnost obou kategorií — mužské a ženské — se projevuje v jednostranném vytváření sexuálních mýtů. Někdy se dokonce říká „sex“ a myslí se tím žena; ona je tělo a jeho rozkoš, a i nebezpečí: Nikdy nebyla hlášána ta pravda, že pro ženu je muž

také pohlavní a tělesný, prostě nebylo nikoho, kdo by ji hlásal. Představa světa i svět sám je výtvor mužů. Popisují jej ze svého stanoviska a to pro ně splývá s absolutní pravdou.

Je vždycky nesnadné popsat nějaký mýtus; nedá se uchopit ani vymezit, pronásleduje vědomí, aniž byl kdy postaven před ně jako pevně určený předmět. A tento mýtus je tak mihotavý, plný protimluvů, že zprvu těžko postihneme jeho jednotu: Dalila a Judita, Aspasia a Lukrécie, Pandora a Athéna — žena je zároveň Evou i Pannou Marií. Je modlou a služkou, pramenem života a mocí temnot; je prvotním mlčením pravdy, je umělkovností, tlačáním a lží; je uzdravovatelkou a čarodějnici, je kořistí muže a je jeho zhoubou, je vším, čím není on a čím chce být a co chce mít, je popřením i smyslem jeho bytí.

„Být ženou,“ říká Kierkegaard,² „je něco tak zvláštního, tak smíšeného, tak složitého, že to žádný přívlastek nevyjádří, a mnoho přívlastků, které bychom chtěli vyslovit, by si odporovalo do té míry, že to může snést jenom žena.“ Příčinou toho je, že se na ni nehledí pozitivně, jaká ona sama je, ale negativně, jaká se jeví muži. I když to Druhé má ještě jiné podoby, ona je přece jen vždy definována jako ta Druhá. A její dvojsmyslnost je dvojsmyslnost myšlenky toho Druhého; je to dvojsmyslnost lidského života, pokud se definuje svým vztahem k tomu Druhému. Bylo už řečeno: to Druhé je Zlo, ale je nezbytné Dobru, a obrací se tedy v Dobro; právě jím mám přístup k Celku, ale ono mě také od něho dělí; je branou k nekonečnu a mírou mé konečnosti. A tak žena není vtělení žádného pevného pojmu, v ní se neustále odehrává přechod od naděje k ztroskotání, od nenávisti k lásce, od dobra ke zlu, od zla k dobru. Ať se na ni díváme z kteréhokoli hlediska, ihned se nám před očima objeví tato dvojakost.

Muž hledá v ženě tu Druhou jako Přírodu a jako bytost sobě podobnou. Ale víme, jaké dvojaké city v něm Příroda vyvolává: využívá jí, ale ona ho drtí, rodí se z ní, a v ní umírá. Je pramenem jeho bytí a královstvím, které podrobuje své vůli, je to hmotná jeskyně, v níž je duše uvězněna, a je to nejvyšší realita. Je to náhoda a Idea, konečnost i celek. Je to, co se staví proti Duchu, a je to

² *Etapy na cestě životem.*

Duch sám. Žena je spojenkyně a zase nepřítelkyně a jeví se jako temnotný chaos, odkud se proudem hrne život, a ona je tento život sám i záhrobí, k němuž směřuje. Žena v sobě zahrnuje přírodu jako Matka, Manželka a Idea; tyto představy se jednou spolu mísí, jindy se stavějí proti sobě a každá z nich má dvojí tvář.

Muž má své kořeny v Přírodě; byl zplozen jako zvířata a rostliny, ví že existuje, jen pokud žije. Ale od počátků patriarchátu dostal život v jeho očích dvojí podobu: je to vědomí, vůle, transcendence, je to duch a je to také hmota, pasivita, imanence, je to tělo. Aischylos, Aristoteles, Hippokrates prohlašovali, že na zemi jako na Olympu je pouze mužský princip opravdu tvůrčí: z něho vznikl tvar, číslo, pohyb. Déméter rozmnožuje klasy, ale původ klasu a jeho skutečnost je v Diovi, na plodnost ženy se pohlíží pouze jako na pasivní schopnost. Žena je země a muž je semeno, ona je Voda a on je Oheň. Stvoření bylo často zobrazováno jako spojení vody a ohně; teplá vlhkost dává zrod živým bytostem. Slunce je manželem Moře. Slunce a Oheň jsou mužská božstva; a Moře je jedním z nejčastějších symbolů mateřství. Voda se bezvládně podrobuje působení zářících paprsků, které ji oplodňují. Stejně tak prst, rozrytá rolníkovou prací, přijímá zrno, ale sama se nehýbá. Avšak její úloha je nezbytná: živí zárodek, který v sobě uchovává, a dává mu své látky. Proto když muž svrhl z trůnu Velkou Matku, klaněl se dál bohyním plodnosti.³ Kybelé děkuje za své sklizně, za svá stáda, za všechnu hojnost. Vděčí jí za svůj život. Zbožňuje vodu stejně jako oheň. „Zdar buď vlnám! Zdar buď moři, na němž oheň svatě hoří! Zdar buď vodě! Zdar buď žár! Zdar buď zázračnému varu!“ píše Goethe ve *Faustovi* (II. d.). Uctívá zemi, „The matron Clay“, jak ji nazývá Blake. Jeden indický prorok nabádá své žáky, aby nekopali zemi, „poněvadž je to hřích poranit nebo rozrýt, rozřezat nebo rozervat naši společnou matku zemědělskou prací... Vzal bych nůž, abych jej vrazil do prsou své matky?... Zmračil bych její tělo, abych se dostal

³ „Zemí budu opěvovat, vesmírnou matku, ctihodnou prabábu, která na své půdě živí vše, co existuje,“ říká homérský hymnus. Aischylos rovněž oslavuje zemi, která „plodí všechny bytosti, živí je a zase od nich přijímá nový zárodek“

až ke kosti?... Jak bych se mohl opovážit ustříhnout své matce vlasy?...“ Kmen Bai ve střední Indii má dosud za to, že je hřích „rozervat lůno matky země pluhem“. Obráceně pak Aischylos říká o Oidipovi, že „se odvážil vložit semeno do posvátné brázdy, z níž sám povstal“. Sofokles mluví o „otcovských brázdách“ a o „rolníkovi, majiteli vzdáleného pole, jež navštíví pouze jednou, v době setí“. Milenka v jedné egyptské písni říká: „Já jsem země.“ Islámské texty nazývají ženu „polem... vlnicí“. Svätý František z Assisi v jedné hymně mluví o „naší sestřičce zemi, naší matce, která nás zachovává a pečuje o nás, která rodí nejrůznější plody a pestrá kvítka i travičku“. Michelet bere v Acqui slatinové lázně a volá: „Naše drahá společná matko! Jsme spolu zajedno. Pocházím z tebe a do tebe se vracím...“ A jsou dokonce období, kdy proniká vitalistický romantismus, který touží po vítězství Života nad Duchem. Tehdy se magická úrodnost země, plodnost ženy jeví podivuhodnější než rozumem ovládaná činnost muže; a muž pak sní o novém splynutí s mateřskými temnotami, aby v nich našel právě zdroje svého bytí. Matka je kořen zapuštěný v hlubinách vesmíru, odkud čerpá své šťávy, je to kašna, z níž tryská živá voda, která je také živným mlékem, teplým pramenem, blátem z vody a země, bohatým na omlazující síly.⁴

Ale muž se obvykle bouří proti své tělesné podmíněnosti, připadá si jako svržený bůh. Jeho prokletím je, že ze zářících a harmonických nebes poklesl do chaotických temnot mateřského břicha. Ten oheň, ten činný a čistý dech, v němž se chce poznat, je žena, která ho vězní v pozemském blátě. Chtěl by být nezbytný jako čistá Idea, Jediné, Veškeré, absolutní Duch, a shledává se uzavřen v omezeném těle, na místě a v čase, které si sám nezvolil, kam nebyl povolán, neúčinný, překážející, nesmyslný. Tělesná nahodilost je nahodilost celého jeho bytí, těžce jí nese ve své opuštěnosti a v její neospravedlnitelné bezdůvodnosti. A ona jej také odsuzuje k smrti. Ten třaslavý rosol, který roste v děloze (v děloze tajemné a uza-

⁴ „A žena je doslova Isis, plodná příroda. Je to řeka i říční koryto, kořen i růže, země i třešňový strom, révový keř i hrozen“ — M. Carrouges, citovaný článek.

věné jako hrob), příliš připomíná měkkou lepkavost mršin, a tak se odvrací se zachvěním. Každé vznikání života, i klíčení a kvašení, vzbuzuje odpor, protože se uskutečňuje rozkladem; hlenovitým zárodkem začíná cyklus, který končí hnilobou smrti. Protože muž má hrůzu z marnosti a smrti, má hrůzu i z toho, že byl zplozen, a chtěl by svůj živočišný původ zapřít. Avšak už od narození má nad ním moc smrtonosná Příroda. Porod je u primitivů obklopen nejpřísnějšími tabu, zejména placenta musí být pečlivě spálena nebo vhozena do moře, protože kdyby se jí někdo zmocnil, měl by osud novorozence v rukou. Tato žláza, kde se tvořil plod, je znamením jeho závislosti; zničí-li se, pak to jednotlivci umožňuje odtrhnout se od živého magnetu a uskutečnit samostatnost vlastní bytosti. Poskvrna rození padá na matku. Proto také všechny staré zákoníky ukládají rodičce očistné obřady a leckde na venkově se takové zvyky udržují ještě dnes. Víme, jaké nikým nenavozené rozpaky zakoušejí děti, dívky i hoši, při spatření břicha těhotné ženy nebo při pohledu na nalité prsy kojící ženy, rozpaky, které často zastírají smíchem. V Dupuytrenových muzeích se zvědavci dívají na vosková embrya a na plod v konzervě s chorobným zájmem, jako by hleděli na vykradený hrob. Chlapec v útlém dětství se sice smyslově přimyká k mateřskému tělu, ale když vyrůstá, když se začne kamarádit a uvědomuje si svou individuální existenci, vzbuzuje v něm toto tělo strach. Nechce o něm vědět a chce v matce vidět jen mravní osobnost; trvá na představě, že je čistá a cudná, ani ne tak z milostné žárlivosti, jako proto, že odmítá uznat jí za tělo. Dospívající hoch upadá v rozpaky, a dokonce se začervení, když na procházce s kamarády potká matku, sestry, ženy z rodiny; jejich přítomnost ho volá do oblastí imanence, z nichž se chce vymknout. Podráždění mladíčka, když ho matka obejmě a pohladí, má též smysl; zapírá jí rodinu, matku, mateřské lůno. Chtěl by, aby přišel na svět jako Athéna, dospělý, od paty k hlavě ozbrojen a nezranitelný. Ale byl počat a zplozen a to leží na jeho osudu jako prokletí, je to nečistota, která poskvrňuje jeho bytost, je to příslib a ohlášení smrti. Kult klíčení býval vždycky spojován s kultem mrtvých. Matka Země pohlcuje v svém lůně kosti svých dětí. Lidský osud předou ženy — parky a sudičky. Ale také přetrhnou jeho nit.

Ve většině lidových představ je Smrt žena a ženám přísluší oplakávat mrtvé, protože smrt je jejich dílo.⁵

A tak Žena-Matka má podobu temnot: je chaos, z něhož všechno vyšlo a kam se všechno jednoho dne musí vrátit. Je to Nicota. V Noci se směšují a matou všechny ty četné tvárnosti světa, jež odhaluje den: noc ducha uzavřeného v nerozlišenosti a v neprůhlednosti hmoty, noc spánku a nebytí. V hlubinách moře je tma: žena je *Mare tenebrarum* (Moře temnot), tolik obávané starými plavci; v útrokách země je tma. Muže děsí tato noc, v níž to hrozí pohlcením a která je rubem plodnosti. Touží k nebi, ke světlu, k ozářeným vrcholům, ke křišťálově chladnému a jasněmu blankytu, ale pod jeho nohama je bahnitá, teplá, temná propast, připravená ho pohltit. Mnoho starých vyprávění mluví o hrdinovi, který navždy zmizí, klesaje do mateřských temnot: jeskyně, propast, peklo ho pohltí.

Ale znovu přichází k slovu ona dvojakost: klíčení je vždy spojováno se smrtí, ale ve smrti je také úrodnost a plodnost. Nenáviděná smrt se jeví jako nové zrození a pak je tedy požehnána. Mrtvý hrdina každého jara opět povstane jako Osiris a obrodí se novým zplozením. Nejvyšší naděje člověka, říká Jung,⁶ je, aby se „chmurné vody smrti staly vodami života, aby smrt a její chladné objetí se staly mateřským klínem, jako moře pohlcuje slunce a znovu je plodí ve svých hlubinách“. To je téma společné mnoha mytologiím — pohřeb boha-slunce v moři a jeho nové slavné vynošení. I člověk chce žít a zároveň touží po spočinutí, spánku, nicotě. Nechce být nesmrtelným, a může se tedy naučit milovat smrt. „Neorganická hmota je mateřské lůno,“ píše Nietzsche. „Být zbaven života znamená stát se znovu pravdivým, dojít vrcholného ukončení. Kdo by to pochopil, tomu by byl největším svátkem den, kdy se obrátí v necitelný prach.“ Chaucer vkládá do úst starého muže, který nemůže zemřít, tuto modlitbu:

⁵ Déméter je typ *mater dolorosa* (matky bolestné). Ale jiné bohyně — Ístar, Artemis — jsou ukrutné. Káli drží v ruce lžku naplněnou krví. „Hlavy tvých čerstvě zabitých dětí visí na tvém hrdle jako náhrdelník... Tvář tvoje je krásná jako deštivá oblaka, tvé nohy jsou namočené v krvi.“ říká jí hindský básník.

⁶ *Proměny libida*.

*Ve dne i v noci svou holt
klepám na zemi, bránu své matky,
a říkám: Maminko, otevři mi*

Člověk se chce ujistit svou zvláštní existencí a pyšně se spolehnout na svou „podstatnou odlišnost“, ale přeje si také rozrušit přehradu svého já, smístit se s vodou a zemí, s nocí a s Nicotou, s Celkem. Žena odsuzuje muže ke konečnosti, ale umožňuje mu také překročit vlastní meze: odtud pochází dvojnásobná, dvojsmyslná, dvojaká magie, již je zahalena.

Ve všech civilizacích a ještě i za našich dnů vzbuzuje žena v muži zděšení: promítá do ní hrůzu z vlastní tělesné nahodilosti. Nedospělá dívka nemá v sobě hrozbu, není předmětem žádného tabu a nemá žádný posvátný rys. V mnoha primitivních společnostech se i její pohlaví jeví jako nevinné: v dětství jsou dovoleny erotické hry mezi chlapci a děvčaty. Avšak ode dne, kdy se stává schopnou oplodnění, stává se nečistou. Byla už často popsána přísná tabu, která v primitivních společnostech obklopují dívku v den její první menstruace; i v Egyptě, kde se s ženou zachází se zvláštními ohledy, bývala po celou dobu své nevolnosti⁷ uzavřena. Někde jí vynášejí na střechu domu, jinde jí posílají do zvláštní chýše za vesnicí, nikdo jí nesmí vidět ani se jí dotknout; ani ona se nesmí sebe dotknout rukou. U národů, kde vybírat si vši je běžná věc, dostává hůlku, aby se mohla poškrábat. Nesmí se dotknout prsty pokrmu; někdy dokonce ani nesmí jíst; jinde jí mohou krmit matka nebo sestra zvláštními přibory, ale všechny předměty, jichž se během této doby dotkla, musí být spáleny. Po této první zkoušce nejsou už tabu tak tvrdá, ale zůstávají přísná. V Třetí knize Mojžišově čteme: „Žena, které vychází krev z těla, zůstane sedm dní nečistá. Kdokoli se jí dotkne, bude nečistý až do večera. Lože, na němž leží... každý předmět, na nějž se posadí, bude nečistý. Kdokoli se dotkne jejího lože, musí vyprat

⁷ Mystické a mytické víry jsou v rozporu s živým přesvědčením jednotlivců, jak vidíme ze skutečností, o níž mluví Lévi-Strauss: „Mladí muži kmene Nimmabago navštěvují své milenky, využívají tajnosti, k níž je odsuzuje předepsaná izolace v době menstruace.“

svůj oděv a umýt se vodou a bude nečistý až do večera.“ Tento text přesně odpovídá textu, kde se mluví o nečistotě muže, který má kapavku. I očištná oběť je v obou případech stejná. Po očištění je nutno počkat sedm dní a pak přinést dvě hrdličky nebo dvě holoubata knězi, který je obětuje Věčnému. Všimněme si, že v matriarchálních společnostech mají vlivy přičítané menstruaci dvojnásobný význam. Menstruace ochromuje společenskou činnost, ničí životní sílu, způsobuje, že květiny vadnou a plody padají; ale má také blahodárné účinky: menstruační krve se používá v nápojích lásky, v léčích, zejména při léčení řezných ran a podlitin. Ještě dnes umísťují někteří Indiáni na před ložky chuchvalec vláken namočený v menstruační krvi, když se vydávají do boje proti obludným přízrakům, které sídlí na jejich řekách; výpary krve hubí jejich nadpřirozené nepřátele. V některých řeckých městech obětovaly dívky v chrámu Astartině prádlo poskvřené jejich první krví. Ale od počátků patriarchátu se oně podezřelé tekutiny, která vytéká z ženského pohlaví, přičítají už jenom vlivy neblahé. Plinius říká v *Historia naturalis*: „Žena ve svém čase kazí žně, ničí zahrady, zabíjí zárodky, způsobuje, že plody padají, zabíjí včely; dotkne-li se vína, mění se víno v ocet; mléko kysne...“

Starý anglický básník vyjadřuje totéž, když píše:

*Oh! menstruating woman, thou'st a fiend
From whom all nature should be screened!
Oh! ženo v měsíccích, tys nepřítel,
jehož se musí příroda celá bát!*

Tyto pověry se velmi houževnatě udržují až do našich dnů. Roku 1878 jeden člen *Britské lékařské společnosti* napsal v *British Medical Journal* (v Britském lékařském časopise): „Je nepopíratelný fakt, že maso se kazí, dotkne-li se ho žena v menstruaci.“ A tvrdil, že sám zná dva případy, kdy se za takových okolností kazila šunka. Počátkem tohoto století byl v Severních rafineriích zakázán vstup do továrny ženám, které měly to, čemu Anglosasové říkají „curse“, prokletí, protože cukr prý černal. V Saigonu nezaměstnávají ženy v továrnách na opium, protože se opium vlivem jejich měsíčeků kazí a hořkne. Tyto pověry přežívají leckde i na francouzském

Francouzský zákoník už mezi povinnosti manželky nezařazuje poslušnost a každá občanka se stala voličkou; tyto občanské svobody zůstávají abstraktní, pokud nejdou ruku v ruce s hospodářskou samostatností; žena vydržovaná — ať je to manželka nebo kurtizána — není ještě osvobozena od muže tím, že má v rukou volební listek; soudobá morálka má pro ni méně donucovacích předpisů, ale toto negativní uvolnění nikterak nezměnilo její situaci. Zůstává dál ve svém postavení vazalky. Teprve prací žena do jisté míry zkrátila a někdy i překročila vzdálenost, která ji dělila od muže; jenom práce jí může zajistit konkrétní svobodu. Jakmile přestane být příživnicí, zhroutí se celý systém založený na její závislosti; mezi ní a světem už není potřeba mužského prostředníka. Prokletí, které leží na ženě vazalce, je právě v tom, že je jí dovoleno nic nedělat: pak se vyčerpává v nemožné snaze najít své bytí v narcismu, v lásce, v náboženství; jakmile je produktivní, aktivní, nabývá opět své transcendence; ve svých osobních plánech se projevuje jako konkrétní subjekt; v poměru k cíli, za kterým jde, k penězům a k právům, jichž nabývá, má vlastní odpovědnost. Mnohé ženy jsou si vědomy těchto výhod, a to i ty, jež vykonávají nejskromnější zaměstnání. Slyšela jsem, jak uklízečka, která umývala chodbu ve velkém hotelu, říká: „Nikdy jsem nic od nikoho nechtěla. Dokázala jsem všechno sama.“ Byla pyšná na svou soběstačnost jako nějaký Rockefeller. Ale přece jen si nesmíme myslet, že by prosté spojení hlasovacího práva a zaměstnání bylo pro ženu úplným a dokonalým osvobozením: práce dnes neznamená svobodu. Pouze ve světě socialistickém si žena zajišťuje svobodu, když přijímá práci. Většina pracujících je dnes vykořisťována. Na

druhé straně pak společenská struktura nebyla nikterak hluboce dotčena nebo změněna vývojem postavení ženy. Svět, který odjakživa patřil mužům, zachovává si dosud tu tvářnost, kterou mu oni dali. Nesmíme ztrácet ze zřetele skutečnosti, které ukazují složitost otázky ženské práce. Nedávno jedna významná dáma solidních názorů udělala anketu mezi dělnicemi z Renaultovy továrny. Tvrdí, že dělnice by raději byly v domácnosti než pracovaly v továrně. Dospívají ovšem k hospodářské nezávislosti v rámci třídy hospodářsky utlačované a mimoto je práce v továrně většinou nezbavuje práce v domácnosti. Kdybychom jim nabídli, aby si vybraly mezi čtyřiceti hodinami týdenní práce v továrně *nebo* v domácnosti, bezpochyby bychom dostali docela jiné odpovědi. A možná, že by také docela radostně přijaly i tuto kumulaci práce, kdyby se jako dělnice zařadily do světa, který by byl jejich světem a jehož budování by se mohly účastnit s radostí a pýchou. Ale v naší době se většina pracujících žen nikterak nevymyká z tradičního ženského světa, a to vůbec nemluvíme o venkovankách; nedostává se jim od společnosti ani od manžela té pomoci, která je pro ně nezbytná, aby se konkrétně staly rovnými mužům. Pouze ty, které mají nějakou politickou víru, které pracují v odborech, které mají důvěru v budoucnost, mohou přikládat nevďěčné každodenní námaze etický smysl; ale pokud ženy nemají volný čas a pokud se nezbaví tradičního útlaku, je docela přirozené, že se u nich politický a sociální smysl začíná teprve vyvíjet. Je potom samozřejmě, že přijímají bez nadšení břemeno své práce, když se jim v náhradu nedostává žádných mravních nebo společenských výhod, které by jim mohly tuto novou újmu na svobodě vynahradit. Je potom také pochopitelné, že midinetka, úřednice, sekretářka se nechtějí vzdát mužské opory a podpory. Řekla jsem už, že existence privilegované kasty, do níž se žena může dostat anebo v ní zůstat prostě jen tím, že dá své tělo, je pro mladou ženu skoro neodolatelným pokušením; tak se stává, že je vydána galantním příhodám už prostě proto, že ženské mzdy jsou minimální a životní standard společnosti od ní vyžaduje příliš mnoho. Pokud se spokojí s tím, co vydělává, zůstává pouze páriou: špatně bydlí, nemůže se dobře oblékat, všechny radosti, a dokonce

i láska jsou jí odepřeny. Ctnostní lidé jí kážou akestismus a ve skutečnosti je její strava často tak přísná jako výživa karmelitánky; jenomže všechny ženy nemohou milovat Boha tak silně, aby se všeho vzdaly. Chtějí se líbit mužům, aby naplnily svůj ženský život. A tak nakonec ženě nezbyvá, než aby se dala podporovat. A toho cynicky využívá zaměstnavatel, který jí dává hladovou mzdu. Někdy jí taková podpora nebo pomoc umožní, aby zlepšila svou hmotnou pozici a dosáhla skutečné nezávislosti; někdy naopak odejde ze zaměstnání a dá se prostě vydržovat. Obvykle však je to střídavé; od svého milence se odpoutává práci, a práci uniká díky milenci; ale podléhá tak zároveň dvojímu zotročení: zotročení zaměstnáním a mužskou „ochranou“. Pro vdanou ženu představuje mzda obvykle pouze příspěvek; pro vydržovanou ženu, to znamená tu, která „se dává podporovat“, je mužská pomoc nepodstatná; ale ani jedna ani druhá svou osobní snahou nezískají úplnou nezávislost.

Přece však je dnes už dosti žen, které mají tu výhodu, že jim zaměstnání dává hospodářskou i společenskou nezávislost. Na ty se myslí, když se uvažuje o možnostech ženy a o její budoucnosti. Třebaže jsou dosud v menšině, je velmi zajímavé studovat zblízka jejich situaci; právě kvůli nim ještě stále trvají debaty mezi feministy a antifeministy. Antifeministé tvrdí, že dnešní emancipované ženy dosud nedokázaly ve světě nic důležitého a že na druhé straně těžko hledají vnitřní rovnováhu. Feministé zase výsledky přehánějí a nevidí zmatky, které kolem toho jsou. Po pravdě řečeno, nikdo nemá důvod, aby říkal, že se ženy daly špatnou cestou; nicméně je jisté, že v nových okolnostech nedosáhly klidu, že jsou teprve na polovině cesty. Žena, která se hospodářsky osvobodí od muže, nedostává se tím ještě do takové mravní, společenské a psychologické situace, která by se vyrovnala postavení muže. Způsob, jakým vstupuje do zaměstnání a jak se mu věnuje, závisí právě na kontextu založeném na celkové podobě jejího života. Když dívka dospěje, má za sebou docela jinou minulost než mladý muž; společnost se na ni dívá jinými očima než na něho, svět se jeví z docela jiné perspektivy. Je-li samostatná lidská bytost ženou, pak stojí před docela zvláštními problémy.

Výsady, které má muž a které jsou zřetelné už od jeho dětství, záleží v tom, že jeho poslání lidské bytosti neodporuje jeho mužskému údělu. Spojením falu a transcendence dostává se mu výhody, že jeho společenské nebo duchovní úspěchy mu dávají mužský prestiž. Není tu rozpor. Avšak chce-li žena naplnit své ženství, požaduje se od ní, aby se stala objektem a kořistí, to znamená, aby se vzdala nároků na důstojenství svrchovaného subjektu. Právě tento konflikt obzvláště charakterizuje postavení osvobozené ženy. Nechce se dát uvěznit v úloze samičky, protože se nechce zmrzačit; ale odmítnout úděl svého pohlaví by znamenalo rovněž zmrzačení. Muž je pohlavní lidská bytost; žena nemůže být úplným jedincem a stát se rovnou muži jinak, než zůstane-li rovněž pohlavní lidskou bytostí. Vzdát se svého ženství by znamenalo vzdát se části svého lidství. Mísogyni často vytýkali ženám pracujícím hlavou, že „na sebe nedbají“. Zároveň však jim kázali: chcete-li nám být rovny, přestaňte se malovat a přestaňte si lakovat nehty. Tato rada je nesmyslná. Právě proto, že idea ženství je uměle určena zvyky a módou, vnucuje se každé ženě zvenčí; může se vyvíjet pouze tak, že její předpisy se přiblíží předpisům, které platí pro muže: na plážích jsou už dnes u žen kalhoty obvyklé. Na celé otázce to však nic nemění. Jedinec nemůže v tom směru jednat podle své vůle. Ta žena, která se nepodřídí požadavkům módy, požadavkům na svůj zevnějšek, se sexuálně znehodnocuje, a tím se znehodnocuje i společensky, protože společnost sexuální hodnoty uznává a dokonce na ně klade důraz. Když žena odmítne ženské znaky, nenabývá tím nikterak znaků mužských; žádné převlečení nedokáže z ní udělat muže: je to pouze travestie. Viděli jsme už, že i homosexualita představuje zvláštní lidský druh: neutrálnost je nemožná. Neexistuje žádný záporný postoj, proti němuž by nestál jeho kladný protipól. Dospívající dívka se často domnívá, že jí stačí pouze nedbat konvencí; ale už tímto postojem se projevuje; vytváří novou situaci, která přináší určité důsledky, a ty bude muset na sebe vzít. Jakmile se někdo vymyká z rámce přijatého zákoníku, stává se vzbouřencem. Žena, která se výstředně obléká, lže, když tvrdí s nevinnou tváří, že dělá to, co se jí líbí: ona velmi dobře ví, že je to vý-

střednost, když člověk dělá to, co se líbí právě jen jemu. Žena, která nechce být výstřední, přizpůsobuje se naopak obecným pravidlům. Úlohu výzvy a boje si nelze zvolit s kladným účinkem, pokud to není záměrná činnost v zájmu celku; taková žena se přepočítá: mnohem více času a sil ztratí než ušetří. Žena, která nechce nikoho provokovat nebo urážet, která se nechce společensky znemožnit, má a musí žít jako žena podle okolností, jaké kolem ní jsou. Tak to chce často i její úspěch v povolání. Pro muže je takový konformismus zcela přirozený — pravidla a zvyky byly upraveny podle potřeb samostatného činného jedince — pro ženu, která je rovněž subjektem, aktivitou, to znamená vyrovnání se světem, který jí zasvětil pasivitě.

Je to otroctví tím těžší, že ženy, uzavřené v ženské sféře, ještě přehnaly její důležitost; udělaly z toalety a z domácího umění velmi nesnadné umění. Muž se vůbec nemusí starat o své šaty. Ty jsou pohodlné, přizpůsobené jeho aktivnímu životu, není nikterak třeba, aby byly zvlášť vybrané; jen taktak že patří k jeho osobnosti; nikdo také od něho neočekává, že je bude sám udržovat v pořádku: vždycky se najde nějaká žena, která dobrovolně nebo za odměnu na sebe tuto starost vezme. Žena však ví, že když se na ni lidé dívají, nedělají rozdíl mezi ní a jejím zjevem: podle své toalety je posuzována, ctěna, toaleta jí dokonce činí žádoucí. Její oděv byl původně určen k tomu, aby ji učinil nemohoucí, a nepevný zůstal dosud: punčochy se jí trhají, očka utíkají, blůzy a světlé šaty se snadno ušpiní, skládané sukně se rozmačkají; přitom většinu té škody musí napravit sama, v tom jí muž nepomůže a žena nerada zatěžuje svůj rozpočet pracemi, které si *může* udělat sama. Však víme, že trvalé ondulace, plisování, stuhy, nové šaty jsou dost drahé. Když se studentka nebo sekretářka navečer vrátí domů, vždycky má co dělat; spravit si punčochy, vyprat blůzu, přežehlit sukni. Žena, která dost vydělává, si tuto tvrdou robotu ušetří, ale od ní se zase požaduje větší elegance, a tak bude ztrácet čas běháním po nákupech a zkouškami u švadleny. Tradice ukládá ženě, samozřejmě i ženě svobodné, i určitou péči o prostředí. Nový úředník, který přijde do města, klidně bydlí v hotelu. Jeho kolegyně se však bude snažit udělat si nějaký „do-

mov“. Tento svůj domácí kout bude pečlivě udržovat, protože jí by se neodpustilo sebemenší zanedbání, které by u muže každý klidně omluvil jako samozřejmost. A není to pouze ohled na mínění lidí, co jí pobízí k tomu, aby věnovala tolik času a péče své kráse a domácímu prostředí; též sama pro sebe chce a přeje si zůstat skutečnou ženou. Může se jí podařit, aby v sobě našla zalíbení v přítomném i minulém čase, jen tím způsobem, že dá dohromady život, který si vytvořila, s tím, který jí připravila její matka, její dětské hry a sny jejího dospívání. Živila v sobě narcistické sny; proti mužské fialické pýše staví jako protiklad kult svého obrazu; chce se ukazovat, chce okouzlovat. Od matky a starších sester a družek má zálibu pro hnízdečko: samotářský koutek je prvotní forma jejího snu o nezávislosti; tu nechce zapřít ani tehdy, když došla k svobodě jinými cestami. A pokud se ještě cítí nedostatečně zajištěna v mužském světě, má tím spíše stále potřebu nějakého útočiště, symbolu toho vnitřního azylu, který si zvykla hledat sama v sobě. Protože je poslušna ženské tradice, bude leštit parkety, bude sama vařit, místo aby šla do hospody jako její kolega. Chce žít zároveň jako muž i jako žena: to ovšem zdvojuje její námahu a její únavu.

Chce zůstat plně ženou také proto, že chce i k druhému pohlaví přistoupit s nejvyššími možnými vyhlídkami. A nejobtížnější problémy se tu kladou v oblasti sexuální. Aby žena byla úplně jedincem, aby byla rovna muži, k tomu je třeba, aby měla stejný přístup k mužskému světu, jako má muž k světu žen, aby tedy měla přístup k tomu *druhému*; jenomže požadavky toho *druhého* nejsou v těchto dvou případech souměrné. Když žena získá jmění nebo proslulost, zdá se to vlastností imanentní a může to zvýšit její sexuální přitažlivost; avšak skutečnost, že v tom případě je samostatnou aktivitou, odporuje jejímu ženství, a ona to ví. Nezávislá žena — a především intelektuálka, která svou situaci promýšlí — bude jako žena trpět komplexem méněcennosti; nemá dost volného času, aby věnovala své kráse tolik a tak pozorné péče, jako jí věnuje koketka, jejíž jedinou starostí je být svůdná a svádět; nebudou jí nic platné rady odborníků, v oblasti elegance zůstane pouze ochotnicí; ženský půvab vyžaduje, aby transcendence,

degradovaná do imanence, sejevila pouze jako přejemné tělesné pulsování; žena musí být spontánně nabídnutou kořistí: intelektuálka ví, že se dává, ale ví také, že je vědomým subjektem: a vůli není možno zastrít nebo zabít svůj pohled a proměnit své oči v kousek nebe, v odraz křišťálové vody; není možno zarazit najisto vzmach těla, které se vzpíná k světu, a proměnit je v sochu, kterou procházejí němé záchvěvy. Intelektuálka se o to bude pokoušet tím netrpělivěji a pečlivěji, že má strach, že se jí to nezdaří: ale právě tato vědomá snaha je stále ještě činnost, a proto se míjí cíle. Dělá chyby podobné těm, které se vyskytují v klimakteriu: pokouší se zapřít svou mozkovou činnost, jako stárnoucí žena se pokouší zapřít svůj věk; obléká se jako dívenka, navěsí na sebe květiny, mašle a křiklavé látky; přehání mladistvou a dětinskou mimiku. Dělá pošetilou, hopsá, šišlá, hraje si na rozmarnou, předstírá úžas atd. Podobá se hercům, kteří neprociťují dojetí, jež způsobuje uvolnění určitých svalů, a pak křečovitě stahují tyto svaly úsilím vůle, takže vyvolají dojem zcela opačný. A tak i žena intelektuálka, která si chce hrát na bezmocnou, vypadá křečovitě. Ona to také cítí a trápí jí to; na obličejí hrajícím naivitu náhle přelétne záblesk příliš jasně inteligence a slibující rty jsou pojednou tenké a ostré. Taková žena se těžko dočká toho, že by se líbila, protože není tak samozřejmou otrokyní jako její sestřičky, které v sobě mají jen prostou touhu líbit se. Ať už je v ní jakkoliv živá touha být svůdnou a svádět, nepronikla jí do morku kostí. Jakmile cítí svou neobratnost, zlobí se na své zotročení; chce si to vynahradiť a hraje hru mužskými zbraněmi: mluví, místo aby poslouchala, chlubí se jemnými myšlenkami a překvapujícími úsudky, diskutuje se svým partnerem, místo aby mu přisvědčovala, dokonce se pokouší ho překonat. Paní de Staël používala dost obratně obou metod a měla skvělé triumfy: málokdy se stalo, aby jí muž odolal, ale tento postoj bojovné výzvy, častý například u Američanek, muže spíše dráždí, než přemáhá; ovšem muži jej svým chováním sami vyvolávají. Kdyby dokázali milovat místo otrokyně tvora sobě rovného — jak ostatně činí ti z nich, kteří se sami zbavili útočnosti a komplexu méněcennosti — měly by ženy se svým ženstvím mnohem méně trápení; byly by přiro-

zenější a prostší a staly by se ženami bez tolikeré námahy, protože koneckonců ženy jsou.

Je fakt, že muži nové postavení ženy počínají brát na vědomí; a poněvadž se žena už necítí předem odsouzena, počíná si mnohem volněji: dnes už pracující žena nezanedbává tolik své ženství a neztrácí svou sexuální přitažlivost. Tento úspěch — který už znamená krok k rovnováze — je víceméně ještě neúplný; pro ženu je stále ještě mnohem nesnadnější než pro muže vstoupit s jedincem druhého pohlaví v takový vztah, jaký si sama přeje. Její erotický a citový život se setkává s četnými překážkami. V tomto směru ovšem žena-vazalka nemá vlastně žádnou výhodu; sexuálně a citově je většina manželek i kurtizán radikálně ochuzena. U nezávislé ženy jsou tyto nesnáze zřejmější, protože si ne zvolila rezignaci, nýbrž boj. Všechny živé problémy docházejí potom mlčenlivého rozřešení ve smrti. Žena, která se snaží žít, je tedy rozpolcenější a rozvrácenější než ta, která svou vůli a tužby předem pohřbila. Ale rozhodně nepřipustí, aby jí tu druhou dávali za příklad. Cítí se v nevýhodě pouze ve srovnání s mužem.

Žena, která se namáhá, která má odpovědnost, která zná tvrdost boje proti světu, potřebuje — stejně jako muž — nejen splnění svých tělesných tužeb, ale také uvolnění, rozptýlení, které přinášejí šťastná sexuální dobrodružství. Ale dosud existují společenské kruhy, kde jí tato svoboda není konkrétně přiznávána. Dovolí-li si něco takového, dává v sázku svou reputaci i kariéru. Přinejmenším se od ní požaduje pokrytectví, které se jí protiví a které jí tíží. Samozřejmě, čím více se společensky prosadila, tím spíše se přivřou oči; ale ve většině případů, a zejména na venkově, je velmi pečlivě strážena a přísně špehována. Dokonce ani v nejpříznivějších okolnostech — když není třeba mít strach před veřejným míněním — není její situace stejná jako situace muže. Tato rozdílnost má své kořeny v tradici a v problémech, které klade zvláštní povaha ženského erotismu.

Muž si může docela snadno dovolit milostný styk, který nemá zítřka, který jen jakžtakž utiší jeho tělo a dá mu duševní uvolnění. U žen je to jiné. Vyskytli se sice ženy — nebylo jich mnoho — které požadovaly, aby byly

otevřeny bordely pro ženy; v románu nazvaném *Číslo 17* navrhovala jedna žena, aby byly zřízeny domy, kde by si ženy mohly „sexuálně ulevit“ za pomoci jakýchsi taxi-boys.¹ Takové zařízení prý kdysi v San Francisku existovalo; jenomže tam chodila pouze děvčata z bordelů, která velmi bavilo, že si to mohou zaplatit, místo aby se platilo jim; jejich vydržovatelé dali dům zavřít. Takové řešení je utopické a málo žádoucí a mělo by pramalý úspěch; žena nedosáhne tak snadno „úlevy“ jako muž a většině žen by se taková situace zdála málo vhodná pro rozkošné odevzdání. V každém případě je jim dnes takové východisko odepřeno. A jiné řešení, sebrat na ulici partnera na jednu noc nebo na hodinu — i kdybychom připustili, že by silně temperamentní žena překonala všechny zábrany a odpor k něčemu takovému — to je pro ni mnohem nebezpečnější než pro muže. Riziko pohlavní nemoci je pro ni vážnější už proto, že všechna opatření, aby nedošlo k nákaze, musí učinit muž; a ať je žena jakkoli opatrná, nikdy nemůže s jistotou vyloučit možnost otěhotnění. Především však ve styku mezi dvěma sobě neznámými — ve styku, který je vždy na nejhrubší rovině — je důležitá právě rozdílnost tělesné síly. Muž se celkem nemá čeho obávat od ženy, kterou si přivede do bytu; stačí mu trochu bdělosti. Docela jinak je tomu s ženou, která si muže přivede k sobě. Slyšela jsem o dvou mladých ženách, které přišly do Paříže poznat „život“ a po velkém flámu si pozvaly na večeři dva pásky z Montmartru: ti je okradli, ztýrali a ještě jim hrozili vydíráním. Ještě příznačnější je případ asi čtyřicetileté rozvedené ženy, která musela tvrdě pracovat, aby uživila tři děti a staré rodiče. Byla ještě pěkná a půvabná, ale naprosto neměla čas na společenský život, na koketování a na nějakou tu svůdnou příhodu ve vši slušnosti, která by jí byla ostatně nudila. A přitom smyslově byla náročná; a měla za to, že stejně jako muž má právo své smysly utišit. Chodila tedy někdy večer po ulicích a vždy už to nějak zařídila a přivedla si

¹ Autorka — jistě tolik nevdává, že její jméno jsem zapomněla — dlouze vykládá, jak by měli být vycvičeni, aby uspokojili jakoukoli klientku, jaký způsob života by musili vést atd.

muže. Ale jednou v noci po jedné nebo dvou hodinách strávených v Buloňském lesíku nechtěl její milenec jen tak odejít, chtěl její jméno, adresu, chtěl se s ní zase setkat a bydlit s ní v domácnosti; když odmítala, surově ji ztloukl a opustil ji nanejvýš ztýranou a vyděšenou. A připoutat k sobě milence, jako muž k sobě často připoutá milenkou, to si mohou dovolit jen bohaté ženy. Jsou takové, které se spokojí s obchodem: zaplatí si muže a udělají si z něho nástroj, jehož mohou používat v pohrdavém odevzdání. Ale k tomu obvykle musí být dost staré, aby dokázaly tak drsně odloučit erotismus a cit — však víme, že zejména v ženském dospívání je toto spojení zvlášť hluboké. Ani mnozí muži se nedovedou smířit s takovým rozdělením těla a vědomí. A většina žen by s něčím takovým vůbec nesouhlasila. Je v tom ostatně klam, na nějž jsou ženy citlivější než muži: platící zákazník je také nástroj, jeho partner ho užívá k výdělku. Mužská pýcha zastírá muži dvojsmyslnost erotického dramatu; on obelhává sám sebe; žena však spíše cítí pokoření, je vnímavější a přitom také jasnozřivější; jí by mohl zaslepit jen mnohem lstivější manévr. Koupit si muže, předpokládáme-li, že na to má, se jí většinou nebude zdát uspokojivé.

Většina žen — a stejně tak mužů — nehledá pouze utišení žádosti, chtějí si zároveň uchovat i důstojnost lidské bytosti. Když muž prožívá se ženou rozkoš a sám jí rozkoš dává, klade sebe jako jediný subjekt: je panovačný dobyvatel nebo šlechtitný dárce nebo obojí dohromady. Žena i v tom chce vzájemnost, potřebuje si ověřit, že i ona činí svého partnera služebníkem svého potěšení a že jej přitom obdarovává. Ať slibuje muži svou přízeň, ať spoléhá na jeho dvornost nebo v něm svým manévrováním probouzí žádost v pouhé její obecnosti, přesvědčuje ráda sama sebe, že jej takto zahrnuje svou štědrostí. Díky tomuto užitečnému přesvědčení může jej požádat, a necítí se tím ponížena, protože se domnívá, nebo aspoň předstírá, že jedná šlechtitně. Tak v *Osení* „dáma v bílém“, která touží po Filově něžnosti, říká mu povýšeně: „Já mám ráda pouze žebráky nebo vyhladovělé.“ Ve skutečnosti to obratně zařídí tak, aby se Fil stal prosebníkem. Colette pak říká: „Spěchala do toho těsného a temného království, kde si její pýcha

mohla namlouvat, že nárek je doznáním potřebnosti, a kde se takové žádostivé ženy opájejí iluzí štědrosti.“ Paní de Warensová je právě typ těchto žen, které si vybírají milence mladé, nešťastné nebo v nízkém postavení, aby svým zálibám a přáním daly podobu šlechtnosti. Ale jsou také nebojácné ženy, které útočí i na nejsilnější muže a s rozkoší je zahrnují svou přízní, i když ti jim povolili pouze ze zdvořilosti nebo z donucení.

A naopak, chce-li si žena, která se snaží polapit muže do svých tenat, namlouvat, že dává, obvykle zase ta, která se sama dává, chce tvrdit, že bere. „Já jsem žena, která si vezme, co chce,“ řekla mi jednoho dne mladá žurnalistka. Po pravdě si v takovém případě (nejde-li o znásilnění) nikdo toho druhého ve skutečnosti nebere; ale žena tu dvojnásob lže sama sobě. Neboť i když je muž často sveden vervou a útočností své partnerky, přece jen aktivně získává její souhlas. U ženy tomu tak není, leda ve výjimečných případech, jako je třeba paní de Staël. Žena nemůže dělat nic jiného než se nabízet. Většina mužů si totiž zárlivě střeží svou roli; oni sami chtějí probudit u ženy zvláštní vzrušení, a ne být pouze vybráni, aby ukojili její potřebu v její obecnosti. Cítí-li, že byli vybráni, mají zároveň pocit, že jsou vykořisťováni.² „Mám hrůzu z ženy, která má iniciativu.“ Když se žena nabízí příliš směle, muž uhýbá: jemu záleží na tom, aby dobýval. Žena si tedy může někoho vzít jen tak, že se stane kořistí: musí se stát pasívní věcí, příslibem, že se odevzdá, podrobí. Když v tom má úspěch, bude si myslet, že tuto magickou operaci provedla z vlastní vůle, a bude se opět cítit subjektem. Ale vydává se tím v nebezpečí, že jí muž pohrdne a ona se stane předmětem zbytečným. Proto bývá tak hluboce poražena, když muž její nabízení odmítne. Muž se také často rozhněvá, když se mu zdá, že byl oklamán; nicméně je to pro něho pouze nezdár a nic víc, kdežto žena dala svůj souhlas, že se stane pouze tělem ve stavu vzrušení, očekávání a příslibu. Mohla vyhrát pouze tak, že sama se ztratí: zůstává tedy ztracena. Aby takovou porážku vydržela, musí být buď docela slepá, nebo zase

² Ten pocit je protiváhou toho, který jsme viděli u děvčete. Jenže děvče se posléze se svým osudem smíří.

výjimečně jasnoživá. Ale i když její svádění je úspěšné, vítězství zůstává dvojsmyslné: podle obecného mínění je vždycky vítězem muž, neboť muž ženu má. Připouští se ovšem, že i ona může jít za svou žádostí jako muž, ale je kořistí své žádosti. Muž ve své individualitě ztělesňuje specifické síly, kdežto žena je otrokyní rodu.³ Ženu si všichni představují spíše jako čistou pasívitou, něco jako: „Fany, lehni si, autobus přece přes tebe nepojede.“ Je k dispozici, otevřená, je nástroj; bez odporu se oddává vzrušení, je okouzlena a očarována mužem, který si ji bere jako plod. Jindy se na ni dívají jako na odcizenou aktivitu: ďábel rádí v její děloze, čeká tam had, aby se nasytil mužským spermatem.

V žádném případě ji nechtějí uznávat jako bytost prostě svobodnou. Zejména ve Francii se tvrdohlavě zaměřuje žena svobodná a žena lehkých mravů, ačkoli „lehkost mravů“, při níž je nedostatek odporu a kontroly, je přímo nedostatkem, ba dokonce negací svobody. Feministická literatura se pokouší bojovat s tímto předsudkem: například Klára Malrauxová ve svém románu *Grisélidis* (Griselda) zdůrazňuje, že její hrdinka nepodléhá okouzlení, nýbrž vykonává akt, který sama žádá. V Americe vidí v sexuální aktivitě ženy svobodu, což je jí velmi na prospěch. Ale ve Francii stíhají „takové ženy“ pohrdáním sami muži, kteří se těší jejich přízní, a to většinu žen ochromuje. Mají hrůzu z představ, které by vyvolaly, ze slov, k nimž by poskytly záminku.

I když žena nedbá na anonymní povídání, přece jen se při styku se svým partnerem dostává do určitých neshnází: vždyť on ztělesňuje veřejné mínění. Velmi často považuje lože za místo, kde musí prosadit svou agresivní nadřazenost. Chce si vzít, a nikoli dostat, nechce si nic vyměňovat, nýbrž prostě se zmocnit. Snaží se převlastnit si z ženy víc, než mu sama dává; vyžaduje, aby její souhlas byl porážkou, a něžná slova, jež žena šeptá, jsou pro něho přiznáním, které z ní vynutil; přizná-li žena svou rozkoš, uznává své otroctví. Když Klaudina chce dát Renaudovi najevo, že je ochotna se mu vzdát,

³ Ukázali jsme už, že na tomto mínění je něco pravdy. Ale nesouměrnost se neprojevuje právě ve chvíli žádosti, nýbrž v samé skutečnosti plazení. V žádosti jsou muž i žena ve své přirozené funkci stejní.